ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن:

سیاسەتی ئەمریکا بە بنبەست گەیشتووە یا
پڕۆژەی "عیراقی دیمۆکراتی و فیدرالی" ؟*

د. بورهان أ. یاسین
زانکۆی لوند، سوید

تێبینی: بە داوای لێبووردنەوە لە خوێنەران، ئەم وتارە هەندێ
هەڵەی تیابوو کە لێرەدا ڕاستکراونەتەوە، بەتایبەتی هەڵەیەک
لە (خاڵی 2 لاپەرە 16)دا کرابوو کە ببوە هۆی گۆڕینی مانا. (پێداچوونەوە لە 2006/12/19)

ناوەڕۆکی باس	لاپەرە
پێشەکی	2–1
پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق	3–2
دەوڵەتی عیراق دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس	6–3
سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق: لە تەوژم و هێرشەوە بۆ پاشەکشێ	11–6
ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن	15–11
دەرەنجام	16–15
هەندێ بیروبۆچوون و "پێشنیار"	19–16
پەراوێزەکان	20–19

****

پێشەکی

ماوەیەکە لێرە و لەوێ، لە ئاستی جیاجیای ئەکادیمی و سیاسی و دیپلۆماسیدا، بە گەرمی باس لە کێشەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا دەکرێ. لە ڕۆژانی دواییشدا ئەم گفتوگۆیانە بە ئاستێکی تر گەیشتوون بە هۆی راگەیاندنی راپۆرتی گرووپی جێیمس بیکەر–لی هاملتن (کە هەروەها وەک ڕاپۆرتی گرووپی متاڵاکردنی عیراق ناودەبرێ)، لە بەردەوامی ئەم وتارەدا وەک ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن ناودەبرێ.

لەم وتارەمدا هەوڵی ئەوە نادەم کە لە تەواوی راپۆرتەکە بکۆڵمەوە؛ تەنها تا ئەو جێگەیەی کە بۆ تاوتوێکردنی پرسیارەکانی باس پێویست دەبێ ئاماژە بە ڕاپۆرتەکە دەکرێ.

بۆ نووسینی بابەتێکی ئەوها لە دیدێکی کوردستانیەوە پێویست دەکات نەک هەر سیاسەتی ئەمریکا لە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق (وە ئە2و پرۆژەیە وەکو بەشێکی گرنگ لە ئەوەی کە پێی دەبێژن پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی مەزن) باس بکرێ، بەڵکو بە هەمان شێوە و بە هەمان گرنگی باس لە ڕووەکەی تری دراو (واتە سیاسەتە کوردیەکان لە چوارچێوەی پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق) بکرێ. بە مانایەکی تر هەوڵدان بۆ تەنها و تەنها بەرپرسکردنی ئەمریکا لەو بارودۆخەی عیراق و کوردستان و ئەو بنبەستەی کە ئەو زلهێزەی پێگەیشتووە، نەک هەر یارمەتی نادات بۆ تێگەیشتنی ڕاستیەکان، بەڵکو رێک خۆدزینەوەیە لە بەرپرسی لایەنەکانی تر لەم بارودۆخە.

لەبەر فراوانی بابەتەکە و بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە وتارەکە لە رۆژنامە بڵاودەبێتەوە، تەنها هەوڵدەدەم کە چەند پرسیارێکی سنووردار بورووژێنم: 1) چۆن لەو بنبەستە دەگەین کە سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق و پرۆژەی دەوڵەتی عیراقی پێگەیشتووە؟ 2) تا چ ڕادەیەک دەتوانین باس لە فاکتەری کوردی بکەین لەوەی کە مەسەلە پەیوەندیدارەکان، بە تایبەت مەسەلەی چارەنووسی باشووری کوردستان، بەم ئاقارە گەیشتوون؟ 3) ئەو ئەلتەرنەتیڤانە چین کە دەتوانن ڕووداوەکان بەرەو ئاقارێکی تر ببەن؟

شێوەی پیادەکردنی ئەم بابەتە لە ڕووی مێتۆدیەوە ئەوەیە کە بۆ تێگەیشتنی ئەم بارودۆخە و باسکردن لە ئەلتەرنەتیڤەکان پێویستدەکات کە باس لە ڕۆلی ئەمریکا و سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستان بکەین. ڕۆلی لایەنە عەرەبیەکانی عیراق و ئاڵۆزیەکانی عیراقی عەرەبی جێگەی لە ناو کرۆکی باسدا نابێتەوە، لەبەر هۆیەکی ئاسان ئەویش ئەوەیە کە ئەم وتارە هەوڵێکە بۆ باسکردن لە ڕوانگەی کوردستانی، بە پەیوەست لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکا، بۆ بابەتەکە.

پرۆژەی دەوڵەتی عیراق

شاردراوە نیە کە دامەزراندنی عیراق، وەک دەوڵەتێک لە چوارچێوەی پرۆسەی بە دەوڵەتبوون لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی، تا ڕادەیەکی زۆر دەرهاوێشتەی سیاسەتی کۆلۆنیالی بەریتانیای مەزن بوو. بەزۆر لکاندنی بەشێکی کوردستان بەم دەوڵەتەوە، دواتریش هەوڵی بەردەوام بۆ پاراستنی ئەو حاڵەتە بە خوێن و ئاگر، هەڵەیەک و نادادپەروەریەکی مێژوویی بوو. جگە لە ئەوەش، ئەو دەوڵەتی عیراقە بە کۆمەڵێ کێشەی جدیەوە هاتە ناو سیستەمی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانەوە. هەر یەکێ لەو کێشانەش لە بەردەوامی دەوڵەتی عیراقدا نەک هەر چارەسەر نەکران بەڵکو بگرە بە ئاقاری تەشەنەبوون و بەزەحمەتکەوتنیشدا چوون وە ئەمڕۆش بە چڕی ئامەددەییان هەیە. ئەم کێشانە بریتیبوون لە: 1) کێشەی شیعە؛ 2) مەسەلەی کورد؛ 3) دەسەڵاتی کەمینەی سوننەی عەرەب؛ 4) ئەو پێکهاتە کۆمەڵایەتیە تەقلیدیەی کە دانیشتوانی ئەو وڵاتەی پێکدەهێنا و هەوڵدان بۆ گونجاندنی ئەو کۆمەڵگایە لەگەڵ پرەنسیپ و دامەزراوەکانی دەوڵەتی مۆدێرن؛ 5) سنوورەکانی عیراق؛ 6) ڕەهەند و قوڵاییە کولتووری و سیاسی و ستراتیژیەکانی عیراق لەو ناوچەدا.[1]

لە لایەکی ترەوە خەباتی ساڵەهای بزاڤی سیاسی و چەکدارانەی باشووری کوردستان لە چوارچێوەی باوەڕێکدا بوو کە دەکرێ لەو عیراقە بەزۆرەملێیە و بە هەموو گرفتەکانیەوە

دەوڵەتێکی دیموکراتی، کە تیایدا مافەکانی کورد مسۆگەربووبن، بەرهەمبهێندرێ. لە چرکردنەوەی مێژووی ئەو خەباتە و ماهیەتە فکریەکەیدا، دەتوانین بڵێین کە ئەو باوەڕبوونە بە بەرهەمهێنانی عیراقێکی دیموکراتی دژایەتیەکی جددی لەخۆگرتووە: لە لایەکەوە باوەڕبوون بەوەی کە گەیشتن بەو ئامانجە شیاوە و هەر ئەوەش چارەسەرە، بەڵام لە لایەکی ترەوە، باوەڕبوون بەوەی کە عیراق دەوڵەتێکی بەزۆرەملێیە و بێ چارەیی وایکردوە کە کورد ئەو باوەڕە سیاسیە هەڵبژێرێ کە ئەویش بەدەستهێنانی عیراقێکی دیموکراتیە.

بە باوەڕی من، دوای ئەو هەموو ساڵانە لەو خەبات و قەناعەتە فیکریە و ئەو هەموو هەوڵانەش دوای کەوتنی دیکتاتۆری عیراق بە هەمان ئاڕاستەدا، ئەمڕۆ کورد بەرەوڕووی حاڵەتێک بوونەتەوە کە دەوێدا پرس نابێ ئەوەبێ کە ئایا هێز و توانای سەربازی و ئابووری و دیپلۆماسی ئەمریکا تێری بەرهەمهێنانی عیراقێکی دیموکراتی دەکا یا نا، بەڵکو دەبێ جارێکی تر ئەو پرسە بێتەوە گۆڕێ کە ئایا ئەسڵەن پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق شیاوە یا نا، وە ئەگەر شیاوە چۆن؟

بە بۆچوونی خۆم ماهیەت و چوارچێوەی ڕاپۆرتەکەی بیکەر–هاملتن ڕێک باسە لە شێوازی بەبنەجێگەیاندنی پرۆژەی دەوڵەتی عیراق، هەڵبەتە زێتر لە دیدێکی ئەمریکیەوە.

بەم مانایەش پرسیارەکە زیاتر دەبێ ئەوەبێ کە ئایا بە بەردەوامی و بگرە چڕبوونەوەی ئەو گرفتانەی کە هەر لە بیناسازی دەوڵەتی عیراقەوە بوون و بەردەوامیان هەبووە، وە لە دوای دیکتاتۆریش بە شێوەیەکی خوێناوی و خەستتر خۆیان دەردەبڕن، دەکرێ هەر پێدابگیرێ لەسەر هێشتنەوەی دەوڵەتی عیراق یا ئەلتەرنەتیڤی تر هەن.

دەوڵەتی عیراق دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس

بەر لە هەر شتێک دەکرێ ئەوە بڵێین کە ئەمریکا بەر لە هاتنی هێزەکانی بۆ عیراق بیری لەوە نەکردبووەوە کە بەرەوڕووی ئەو ڕادەیە لە بەرهەڵستی و کاری تیرۆریستانە دەبێتەوە کە توانا و وزەیەکی زۆرتر بخوازێ لەوەی تەنها بۆ خستنی ڕژێمی بەغدا. لەوەش گرنگتر هەر زوو بۆ ئەمریکا ئاشکرا بوو کە تەنها کاری سەربازی تێری ئەوە ناکات کە سەرکەوتنی سیاسی و دیپلۆماسی لە مەسەلەی عیراقدا بەدەستبهێنێ نەک هەر سەربازی. بۆ ئەوەش کارە هەرە قورسەکە، لە ڕووی سیاسیەوە، مەسەلەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بوو. بە هەر حاڵ، بۆ ئەم مەبەستە، چەند ئەزموونێک و سابیقەی فیکری هەبوون کە ئەمریکا پڕۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقی لەسەر بینا کرد کە بە باوەڕی من گرنگترینی ئەو ئەزموون و سابیقە فیکریانە ئەوانە بوون: 1) لەیەکچوواندنی حاڵەتی عیراق بە ئەزمونی ژاپۆن و ئەڵمانیای دوای جەنگی دووەمی جیهانی؛ 2) بیناکردنەوەی سەر لەنوێی دەوڵەتی عیراق لە ڕێگەی "کۆپیکردنی" پڕۆژەی بەریتانیا بوو هی دامەزراندنی عیراق لە ساڵی 1920؛ 3) حسێبنەکردنێکی وورد بۆ ئەو کێشانەی کە لەگەڵ دامەزرانی عیراق بوون بە بنەما و دواتریش خەسڵەتی ئەو دەوڵەتەیان پێکهێنا لە بەردەوامیدایە.

ئەوەی کە پەیوەندی بە خاڵی یەکەمەوە هەیە (واتە لێکچواندنی عیراق لەگەڵ هەندێ ئەزموونی تر) ئەوە دەکرێ بە ئاسانی بڵێین کە خاڵی لێوەدەرچوونی ئەمریکا لەم ڕووەوە چەوت بوو. بە باوەڕی من دەبێ خاڵی لەیەکچواندن لە نێوان یۆگسلاڤیای پێشوو، وەک پڕۆژەیەکی

سەرنەکەوتووی نەتەوەیی سربەکان، بکرایە تا لەیەکچواندن لەگەڵ ئەزموونەکانی ژاپۆن و ئەڵمانیا. لە ڕاستیدا ئەمڕۆ دوای سێ ساڵ و نیو لە کاری بەردەوام بۆ وەبەرهەمهێنانەوەی دەوڵەتی عیراق، ژمارەی ئەو خاوەن ڕا و دەسەڵاتدارە ئەمریکیانەی کە باوەڕیان بە لێکچواندی عیراق و یۆگسلاڤیا هەیە (لەوانە پیتەر گالبێرت، وەک کۆنە دیپلۆمات و خاوەنڕا لەم بارەیەوە)، لە زێدەبوون دایە. ئێستاش ئەو بۆچوونەی کە پێشتر ڕای هەندێک لە ڕووناکبیر و کۆنە دیپلۆمات بوو، کە عیراقیش وەک یۆگسلاڤیا کۆتایی دێت، لە ماوەی دواییدا بە ئاشکرا خزاوەتە ناو دار و دەستەی دەسەڵات لە ئەمریکا.

لەم بارەیەوە، جگە لە هەندێ پێشنیار لە لایەن هەندێ کەسایەتی ناو ئیدارە و کۆنگرێس، دۆنالد رامسفێلد، چەند ڕۆژێک بەر لە هەڵبژاردنە هەرە دواییەکانی کۆنگرێس (لە مانگی ڕابردوو) واتە بەر لە دەستکێشانەوەی، راپۆرتێکی داوە بە جۆرج بوش وە ئاماژەیەکی گرنگی لەم بارەیەوە تیایە. لە راپۆرتەکەیدا رامسفێلد کۆمەڵێ پێشنیاری خستۆتەڕوو وە لە دوو پێشنیاری هەرە دوایی راپۆرتەکە بیرۆکەی دابەشکردنی عیراق بۆ سێ هەرێم و مۆرکردنی پەیمانێک لە جۆری پەیمانی "دایتۆن"، کە کۆتایی عەمەلی بە دەوڵەتی یۆگسلاڤیا هێنا، خستۆتەڕوو.[2]

دیارە ئەوەش شاردراوە نیە کە ئەمریکا خۆی ئەندازیاری سەرەکی پەیمانی دایتۆن بوو، هەر ئەو ئەمریکایەی کە (لەسەر زاری هەر ئەم جێیمس بیکەرە کە لە کۆتایی هەشتاکان و سەرەتای نەوەدەکان وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بوو) زووتر رایگەیاندبوو کە ئەوان بە هەموو شێوەیەک دژی دابەشکردنی یۆگسلاڤیان. لێرەدا گرنگە ئەوەش بڵێین کە سەرەتای هەوڵدان بۆ سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق وە لە بەردەوامی پرۆسەی سیاسی ئەو سەرلەنوێ دامەزراندنەوەیەدا سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان نەیتوانی بە ڕاشکاوی بە ئەمریکیەکان وە بە کۆمەڵگای نێونەتەوەیی بڵێ کە لێکچواندنی عیراق لەگەڵ ژاپۆن و ئەڵمانیا هەڵەیەکی گەورەیە و لە ئاکامیشدا عیراقیەکان و ئەمریکاش باجێکی زۆری ئەو چەوتیە دەدەن.

ئەوەی پەیوەندی بە خاڵی دووەمەوە هەیە (واتە سەرلەنوێ بیناسازی عیراق لەسەر بنەماکانی پرۆژەی بەریتانی) هەڵەیەکی مێژوویی تر بوو کە بنەماکەی کۆپیکردنی تاقیکردنەوەیەک بوو کە خۆی هەڵەیەک و ناڕەوواییەکی مێژوویی بوو (بە تایبەت بەرامبەر بە کورد) کە بە ڕادەیەکی سەرەکی بەرهەمی سیاسەتی کۆلۆنیالانەی بەریتانیای مەزن بوو. لەم بارەیەوە دەبێ بە ڕاشکاوی بڵێم کە نووسەری ئەم وتارە لە دوو نامەدا بۆ سەرکردایەتی پارتی و یەکێتی، کە هەر ڕۆژێک دوای ڕووخانی حوکمی دکتاتۆر ناردرابوون بۆیان، گرنگیەکی تایبەتی دابوو بە مەترسی لە دووبارەکردنەوەی نەموزەج و پرۆژەی بەریتانی لە عیراقی دوای سەدام. لە نامەی یەکەمدا ڕێک ئەوە هاتووە کە لایەنی کوردی دەبێ هەر زوو پرسیارێکی جدی بەرەو ڕووی ئەمریکیەکان بکاتەوە و هەر ئەو سەرکردایەتیە خۆشی بیرێک لەو پرسیارە بکاتەوە، پرسیارەکەش بەم شێوەیە بوو: ئایا کە پرۆژەی بەریتانی لە سازدانی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی 83 ساڵ (واتە لە 1920-2003) سەرکەوتوو نەبوو، ئایا ئەوە چ شتێکە وا دەکات کە هەمان ئەم پرۆژەیە لەسەر دەستی ئەمریکیەکان سەربکەوێ؟[3]

ئەوەی دەخوازم لێرەدا جەختی لەسەر بکەم ئەوەیە کە ئەوە نەک هەر ئەمریکا بوو کە باوەڕی وابوو کە بە هەر حاڵ پرۆژەی بەریتانیا "بە بەرگێکی ئەمریکیەوە" دەتوانێ سەرکەوتوو

بێت، بەڵکو سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستانیش لەو باوەڕەدا بوو کە بەرهەمهێنانی عیراقێکی دیموکراتی و فیدراڵی شیاوە "لەسەر بنەمای پڕۆژە بەریتانیەکە." نەک هەر ئەوە، بەڵکو سەرانی کورد لەو بەشەی کوردستان بە شانازیەوە، لێرە و لەوێ، باسیان لەوە دەکرد کە کورد بە ئەزموونەکەیانەوە (1991–2003) دەتوانن پێشەنگ و نموونە بن لەم پڕۆسەیەدا. نەک هەر ئەوە بەڵکو بەر لەوەش کە ئەسڵەن عیراقێکی فیدراڵی و نوێ هاتبێتە ئاراوە میدیای ڕەسمی، بە هەموو شێوەکانیەوە، هەر زوو کەوتە ناو پڕۆسەیەکی خەستی ڕازاندنەوەی عیراقی پڕ لە تەنگەژە و ململانێی خوێناوی لە ڕێگەی وەسفکردنی بە *عیراقی فیدراڵی و نوێ*** : ئەو عیراقەی نەک هەر بەرامبەر بە ئەمریکا بەڵکو لەگەڵ خودی خۆشیدا لە ململانێیەکی خوێناوی دایە. ئەم ڕازاندنەوەیە نەک هەر گومانی شیاونەبوونی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراقی لای هەرنەبێ بەشێکی باش لە خەڵکی کورد ڕەواندۆتەوە، بەڵکو بگرە واشی کردوە کە ئیتر عیراقی نوێ و فیدراڵی لە تەسەوری خەلکدا بەرهەمهاتووە و پڕۆژەی بە زۆرەملێی بەریتانیش بەم پێیە بووە بە پڕۆژەی یەکێتی ئارەزوومەندانە و عیراقی دیموکراتی.

ئەوەی پەیوەندی بە خاڵی سێهەمەوە هەیە (واتە ئەو کێشانەی بوونە بنەما و خەسڵەتی دەوڵەتی عیراق)، دەتوانم بڵێم کە ئەو کێشانە، بە تایبەتی ئەو خاڵانەی کە پەیوەندیان بە *ناسنامە و دەسەڵاتی سیاسیەوە* هەبووە و هەیە، لە قۆناغی دوای سەربەخۆیی عیراق (لە ژولای 1958)، بە تایبەتی لە ماوەی ساڵانی حوکمڕانی بەعس و سەدامدا، ئەو کێشانە زیاتر چڕتر و قووڵتر بوونەوە. دەبێ لە هەمان کاتدا ئەوەش بڵێین کە ڕژێم هەوڵی جدی شاردنەوە و بێدەنگکردنی ئەو کێشانەی دا لە ڕێگای میکانیزمی *ترس و تۆقاندن و زۆربۆهێنان*، بەڵام کاتێک کە قەڵای *ترس* ڕووخا ئەو کاتە دەرکەوت کە گرفتە کۆنەکان نەک هەر چارەسەر نەکرابوون، بەڵکو ئەو کێشانە بە تایبەتی لە ڕەهەندی شیعە و سوننەی عەرەبەوە بە شێوەیەکی خوێناوی خۆی دەربڕی. ئەوەشی کە کێشەکانی یەکجار قوڵتر کردەوە ئەو ڕاستیە بوو کە لە ڕەهەندە ئیقلیمی و جیهانیەکانیانەوە هەندێ لەو کێشانە تەشەنەبوونێکی تازەیان بەخۆوە بینی وە بەم جۆرە عیراق بوو بە مەیدانی هەندێک ململانێی تازە کە لە سەرەتای دامەزرانی عیراقەوە نەبوون.

هەر لەو چوارچێوەیەدا، بە باوەڕی من، ناکرێ هەر وا بە ئاسانی بگوترێ کە ئەو دەستووره هەمیشەییەی کە بەرهەمهاتووە، کە دواجار لەڕێگەی تەوژمێکی پڕۆپاگەندەی سیاسیەوە وا کرا کە زۆربەی خەڵکی کوردستان دەنگی بۆ بدا، بە ڕێگەی زۆربۆهێنانی ئەمریکا بوو وە کورد چارەی تری نەبوو. بە مانایەکی تر ئەم دەستوورە و ئەو قۆناغەی کە ئەمڕۆ باری سیاسی باشووری کوردستانی پێگەیشتووە ناکرێ نەڵێین بەرهەمی ئەو قەناعەتە نیە کە لە چوارچێوەیەکی سیاسی–فیکریدا ناوی دەنێم *"ئۆتۆنۆمیزم."* دواجار خەباتیش بۆ وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی (کە دواتر بوو بە فیدراڵی) و دیموکراسی بۆ عیراق بە هەزاران وە بگرە سەدان هەزار قوربانی لێکەوتۆتەوە. دەکرێ لێرەدا ئەو پرسیارەش بکەین: ئایا گەر تەنها، کەم یا زۆر، سیاسەتی ئەمریکا بەرپرس ببینرێ لەو حاڵەتی بنبەستەی کە پڕۆسەی بە عیراقیکردنی باشووری کوردستان و پڕۆسەی سیاسی لە عیراقی پێگەیشتووە، ئەی قەناعەت و سیاسەتە کوردیەکان و ئەو هەموو کارەی ئەو لایەنە بۆ جورکردنی پڕۆژەی دەوڵەتی سەرلەنوێی عیراق کردوویانە لە کوێی هاوکێشە و بەرپرسیاریەتی دەوەستێ؟ پرسە نیگەرانئامێز و هەستیارەکانی باری سیاسی باشووری کوردستان چڕتر دەبنەوە وەختێک دەزانین کە لە دەستووری هەمیشەییدا کورد هیچ

زەمانەتێک و هێلی خۆپاراستنی سیاسی-دیپلۆماسی (وەکوو مافی چارەی خۆنووسین بە ڕێگەی ریفراندەوە یا زەمانەتی نێودەوڵەتی یا پشتگیریەکی بێ سێ و دووی زلهێزێکی وە ئەمریکا) بۆ حاڵەتی پاشەکشێ و بنبەست بەدەست نەهێناوە، بۆ ئەوەی لە حاڵەتی ئەوهادا و خۆپێوەبگرێتەوە یا پشتی پێببەستێ. لە ڕاستیدا مەسەلە بنەڕەتی و هەرە گرنگەکانیش (وەکو سنوور و کێشەی کەرکوک) دواخراون، هەروەک چۆن لە بەیانی 11ی مارسی 1970دا کرا. ڕێک ئەوە یەکێ لەو نموونانەیە کە پێماندەڵێن فیدراڵیەکەی ئەمڕۆ زۆرتر لە ئۆتۆنۆمیەکەی ساڵی 1970 دەچێ تا شتێکی تر.

سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق: لە تەوژم و هێرشەوە بۆ پاشەکشێ

بە پێداچوونەوەیێکی بە پەلە بە پێشوەچوونەکانی پەیوەندیدار بە مەسەلەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا لە ماوەی ڕابردوودا، تێبینی دەکرێ کە ئەمریکا لە حاڵەتی پاشەکشێ دایە، ئەمەش بۆ هەرنەبێ هەندێک لە شارەزایان شتێکی کتوپڕ نەبوو، بەلکو چاوەڕوانکراویش بوو.[4] لەم بارەیەوە سەرکەوتنی دیمۆکراتەکان لە هەڵبژاردنەکانی کۆنگرێس (بە هەردوو بەشەکانیەوە) مەرج نیە تەنها کاریگەریەکی نێگەتیڤانەی هەبێ بۆ سیاسەتی بۆش و کۆماریەکان لە مەڕ عیراق، بەڵکو بگرە ئەم پێشوەچوونە دەتوانێ دەرفەتێکیش بێ بۆ ئەمریکا بۆ *پێداچوونەوە*. بە مانایەکی تر، ئەم ڕووداوە دەرگەی بۆ هەندێ گۆڕانکاری لە سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق خستە سەر پشت. لە ڕاستیدا هەتا بەشێک لە کۆماریەکان کە خوازیاری گۆڕانکاری بوون لەم سیاسەتەدا دەمێک بوو چاوەڕوانی دەرفەتێک بوون بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری. مانای ئەوە نیە کە دیمۆکراتەکان، دوای سەرکەوتنیان لە هەڵبژاردنەکان، لە تەسکبینیەکی حیزبیەوە و بۆ تۆڵەسەندنەوە لە کۆماریەکان ئامادەبن هەر جۆرە گۆڕانکاریەک بکەن لە سیاسەتی ئەمریکادا بەرامبەر بە عیراق، بە بێ گوێدانە ئەو ڕاستیەی کە کێشەی عیراق (بە تایبەتی لە ڕووی هەندێک لە ڕەهەندەکانی ئەو کێشەیەوە کە ڕاستەوخۆ ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا پەیوەندیدار دەکەن) بۆتە کێشەی هەموو ئەمریکا وەکوو نەتەوە/دەوڵەت. لە ڕاستیدا نووسەری ئەم وتارە لە چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ رۆژنامەی (*کوردستانی نوێ*)دا لە کۆتایی 2003 و سەرەتای ساڵی 2004 ئەوەی جەختکردۆتەوە کە ئەگەر ئەمریکا دەرفەتێکی هەبێ بۆ سەرکەوتن لە عیراق ئەوا بێگومان بە ڕێگەی بەنەتەوەییکردنی (یا بەنەتەوەیی بینینی) کێشەکە دەبێ، واتە دوورگرتنی شەڕ لە عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم وڵاتەدا لە حاڵەتی بەحیزبیکردن.[5] هەر لەم ئاراستەیەدا راپۆرتەکەی بیکەر-هاملتن بە ڕاشکاوی داوای ئەوە دەکات کە مەسەلەی عیراق لە مەسەلەیەکی حیزبی دەرکرێ وە ببێ بە مەسەلەی هەموو لایەنەکان.[6] ڕێک لەم خاڵەوە، جێگەی سەرنج و گرنگیە کە هەڵبژاردنەکان وە دەرچوونی ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن لە ڕووی زەمەنیەوە زۆر لە یەکتر نزیکن، بەڵکو بگرە لە قۆناغێکا بە چڕی تێکەڵاوی یەکتریش دەبن.

پرسیارێکی گرنگ لەم پەیوەستەدا ئەوەیە: ئایا ئەو ئەلتەرنەتیڤانەیە کامانەن کە لە بەردەم ئەمریکان بۆ دەرچوون لە بنبەست. بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەش تەنها گەڕانەوە بۆ ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن بەس نیە بەڵکو کۆی ئەو بیرو بۆچوونانەی کە دەربڕاون بە درێژایی کات، هەر لە دوای کەوتنی ڕژێمی عیراق تا ئەمڕۆ.

وەک دەزانرێ ماوەیەکە زۆر کەس و لایەن لێکۆڵینەوە و گفتوگۆ لەسەر ژمارەیەک لەو ئەلتەرنەتیڤانە دەکەن وە هەتا دێت ئەم باسە قوڵتر و فراوانتر دەبێت. لە ڕاستیدا دەتوانین کۆی ئەم باسوخواسانە لە چەند وشەیەکی کەمدا کۆبکەینەوە: ئەمریکا لە مەسەلەی عیراق و کێشە پەیوەندیدارەکاندا بە بێ ئەلتەرنەتیڤێکی بێ کەموکوڕی ماوەتەوە، بە مانایەکی تر هەر ئەلتەرنەتیڤێک کە باس دەکرێ هەڵبژاردنی لەوەی تر قورسترە. بەم مانایە هیچ ئەلتەرنەتیڤێک ناتوانێ بە شێوەیەکی بنەڕەتیانە بە سەرکەوتنی تەواو (100%) بۆ ئەمریکا لە قەلەم بدرێ؛ لەم حەڵەتدا سەرکەوتن و شکست هەردووکیان ڕێژەیین!

بەهەرحاڵ ئەو ئەلتەرنەتیڤانەی کە تا ئێستا باسکراوون بە گشتی ئەمانەن: 1) زێدەکردنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق؛ 2) کشانەوەی بە تەواوەتی ئەمریکا لەو وڵاتە؛ 3) سەر لە نوێ ڕێکخستەنەوەی هێزەکان بە پەیوەندی لەگەڵ پرۆسەی "بەعیراقیکردن"[9] وە بەم پێیەش کشاندنەوەی بەشێک لە هێزەکان؛ 4) پارچەپارچەکردنی عیراق بۆ سی بەش.

دیارە ئەلتەرنەتیڤی یەکەم، لە باشترین حاڵەتدا، شیاو بوو وە کاریگەریشی دەبوو ئەگەر لە سەرەتای پرۆسەی ئازادکردن/داگیرکردندا *ڕەچاوبکرایە نەوەک دوای ئەو هەموو ماوەیە*.[7] جگە لەمەش ئەمڕۆ زێدەکردنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق ئاسان نیە، ئەوە ئەگەر ئەسڵەن فەراهەمیش ببێت: دوای خەسارەتێکی زۆری گیانی کە لە هێزەکانی ئەمریکا لەو وڵاتە کەوتووە و بەرزبوونەوەی دەنگی ناڕەزاییەتی لە ئەمریکا بەرامبەر بە جەنگی عیراق و مسۆگەرنەبوونی پشتگیری، بە تایبەتی پشتگیری دارایی، بۆ هەنگاوێکی لەم جۆرە لە لایەن کۆنگرێسی ئەمریکیەوە و زێدەبوونی تێچوو (مەسروفات)ی مانەوەی هێزەکان لە عیراق (ئێستا مانگانە نزیکەی 8 ملیار دۆلار) و بەزەحمەتکەوتنی کۆکردنەوەی ژمارەیەکی پێویست لە سەربازانی یەدەگ (ئیحتیات)، ئاسان نیە، ئەوە ئەگەر ئەسڵەن هەر بشکرێ. جگە لەمەش، جۆرە باوەڕێکیش هەیە کە زێدەکردنی ئەو هێزانە بە ژمارەی 10 یا 20 هەزار ناتوانێ جیاوازیەکی بنەڕەتی ستراتیژی دروست بکات. بەم مانایە زێدەکردن بەم ژمارە کەمە ئەم ئەلتەرنەتیڤە ناگایێنێتە ئەو ئاستەی کە لە ڕووی ستراتیژیەوە هاوسەنگی هێز بە شێوەیەکی بنەڕەتی بگۆڕێ. جگە لەوە، دەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین کە دیوەکەی تری کێشەکە ئەوەیە کە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بە شێوەیەکی جددی گیری خواردووە. بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشەیەش، بە هەردو دیویدا (*مەسەلەی ئاسایش و پرۆسەی سیاسی*)، بیرکردنەوەیەکی تازە پێویستە کە بتوانێ سنووری بیرکردنەوەی کلاسیکی (پشتبەستن تەنها بە *هێزی سەربازی* بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان وە پرۆژەی عیراقی یەکبوو) ببەزێنێ و بەم شێوەیەش هەندێ ئەلتەرنەتیڤ و پارادیمی نوێ لە بیرکردنەوە بهێنێتە گۆڕێ. دیارە لەم سۆنگەیەشەوە گرنگە هەر زوو ئەوە جخت بکرێتەوە کە هەر هەنگاوێکی سیاسی، تەنها بە مەبەستی بەسیاسیکردن و بە دیپلۆماسیکردنی کێشەکان، ناتوانێ ببێتە زەمانەتی سەرکەوتنی ئەلتەرنەتیڤێکی لەم جۆرە. بە مانایەکی تر هەر هەنگاوێک لەم بارەیەوە ئەگەر کۆک نەبێت لەگەڵ ستراتیژی ئەمریکا (بە مانا هەرە فراوانەکەی لە ناوچەو لە جیهان) ئەوا هەنگاوێکە دەتوانێ زیانبەخش بێت بۆ ئەم ستراتیژیە تا سوودبەخش.

دیارە بۆ زیاتر بە سیاسیکردن و بە دیپلۆماسیکرنی کێشەی عیراق، یا ڕاستتر بڵێین دۆزینەوەی چارەسەریەک بۆ ئەم کێشەیە، لە ڕاپۆرتەکەی (بیکەر–هاملتن)دا وا پێشنیار دەکرێ

کەوا بۆ کەمکردنەوەی فشار لەسەر ئەمریکا و سنووردانان بۆ تیرۆر لە عیراق دەبێ دەستبکرێ بە گفتوگۆ لەگەڵ ئێران و سوریا.[8] بە هەر حاڵ، بە باوەڕی من پێشنیارێکی لەم جۆرە، هەتا ئەگەر نەکەوێتە بواری پراکتیکیشەوە، بە ڕادەی یەکەم تەقەکردنی خۆکوشتنە کە لە ڕوومەت و متمانەی نێونەتەوەیی و سیاسەتە هەرە بەرفراوانەکانی ئەمریکا لە جیهان وە بە تایبەتی لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست دەکرێت. لە ئاستی پراکتیکیشدا دەستپێکردنی دیالۆگ لەگەڵ ئەو دوو وڵاتە، هەر نەبێ بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، ڕەوایی بەخشینە بە سیاسەتی پشتگیریکردنی تیرۆر و خەرابکاریە کە ئەو دوو وڵاتە لە ناوچەدا پیادەی دەکەن. بە مانایەکی تر، دیالۆگێکی لەم جۆرە دەستی تێرۆر لە لوبنان و جێگەی تر وە ئۆردوگای دژ بە هەر پێشوەچوونێکی ئاشتیانە، بە تایبەتی لە کێشەی ئیسرایل و فەلەستیندا، بەهێز دەکات. هەروەها هەنگاوێکی لەم جۆرە دەبێتە هۆی لەدەستدانی دەرفەتی بەرەوڕووبوونەوە لە فایلی "وزەی ئەتۆمی" ئێران، ئەو فایلەی کە ماوەیەکە جیهانی رۆژئاوا (بە تایبەتی ئەمریکا)ی بەخۆە خەریک کردوە و جێگەیەکی تایبەتیشی هەیە لە ستراتیژی هەرە بەرفراوانی ئەمریکا لە جیهانی ئەمڕۆدا. بە بۆچوونی من ئەم پێشنیارەی بیکەر-هامیلتن، کە دیارە زووتر سەنەتۆری دیمۆکرات (هیلەری کلینتن)یش کردوویەتی، ئاماژەیەکە کە لە ڕوانگەیەکی کورتخایەنەوە هیچ سوودێکی ئەوتۆی نابێت وە لە ڕوانگەیەکی درێژخایەوە دەتوانێ زۆریش زیانبەخش بێت بۆ ئەمریکا: دیالۆگ لەگەڵ ئەو دوو وڵاتەدا پاشەکشەیەکی هەرە جددی دەبێت. پرسیار لێرەدا ئەوەیە، ئایا دەکرێ ئەمریکا پاشەکشێیەک و بنبەستێک بە پاشەکشێیەکی جددیتر چارەسەر بکات؟ وەڵامی ئەم پرسیارە لە ڕوودا و پێشوەچوونەکانی داهاتوودا دەردەکەوێ.

دیارە ئەلتەرنەتیڤی دووەم (کشانەوەی بە تەواوەتی لە عیراق)، بە تایبەتی ئەگەر بە پەلە بکرێ وە تیایدا هەندێ حیساباتی کورتخایەن لەبەرچاو بگیرێ، دەتوانێ بە کارەسات تەواو ببێ بۆ ئەمریکا. ئەم وڵاتە وەک زلهێزێک، کە ماوەیەکە لەو باوەڕەدایە و *خەباتیش بۆ ئەوە دەکات* کە لە جیهان و ناوچەدا ئەندازیاری گۆڕانکاریە بنەڕەتیەکان بێت، دوور نیە بە هەنگاوی کشانەوەی بە پەلە و بە تەواوەتی دەستپێشخەری و "باڵادەستی" خۆی لە مەڕ گۆڕانکاریەکان، نەک هەر لە عیراق بەڵکو لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و جیهانیش، لە دەست بدات. نەک هەر ئەوە بەڵکو ڕەوتی گۆڕانگاری و ڕووداوەکانی ناوچە، بەهەر حاڵ لە هەندێ ڕوانگەوە، بە توندی پەیوەندیدار دەکات. ئەگەرێکی ئەوها دەتوانێ ببێتە هۆیەکی تر بۆ زێدەبوونی تەوژمی "توندڕەوی ئیسلامی" لە ناوچە و جیهان وە هەروەها کاریگەریەکی کارەساتئامێزیشی دەبێ بۆ کوردستان، بە تایبەتی باشووری کوردستان. بە باوەڕی من، هەر نەبێ لە دیدێکی کوردستانیانەوە، دەکرێ ئەلتەرنەتیڤی 3 و 4 (لە سەرەوە) بە یەکەوە گرێ بدەین. بەو جۆرەی کە لە باس و خواسەکاندا هاتووە، سەرلەنوێ دابەشکردنەوە و ڕێکخستنەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق و ناوچە شانبەشانی کشاندنەوەی بەشێک لەم هێزانە بۆ ئەمریکا، دەکرێ دوو شێوە، یا یەکێک لەم شێوانە، وەرگرێ: 1) کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق تەنها بۆ دەرەوەی شارەکان وە جێگیرکردنیان لە مەسافەیەکی دوور/نزیک لەو شارانە؛ یاخود 2) کشانەوەی ئەو هێزانە بۆ هەندێ وڵات (جێگە)ی تر کە سنووریان هاوبەشە لەگەڵ عیراقی عەرەبی (عیراق بەبێ باشووری کوردستان). لەم شێوە دابەشکردنەوەش (واتە شێوەی دووەم) دوو جێگە لەبەر چاو گیراون، یا ڕاستتر بڵێین گفوگۆیان لەسەر کراوە لە باسوخواسەکاندا، کە یەکێکیان کوەیتە و

ئەوی تریشیان باشووری کوردستانە. بە هەر حاڵ، لەوە دەچێ کە ئەمریکا لە هەردوو حاڵەتەکەدا پێویستی بەوە هەبێ کە چەند بنکەیەکی سەربازی لە کوردستان دابمەزرێنێ بۆ ئەوەی لە لایەکەوە هێزەکانی لەوێ بحەوێنەوە و لە لایەکی تریشەوە لە ئامادەباشیدا بن بۆ هەر ئەگەرێک. ئەوەش دەبێ بگوترێ کە گرنگی مانەوەی هێزە ئەمریکیەکان لە کوەیت و کوردستان تەنها لەوەدا نابێ کە لە عیراق بەکار بهێنرێن، بەڵکو لە داهاتووی نزیک یا دوور ئەرک و گرنگی ئیقلیمیشیان ببێ!

لە بارەی بنەجێبوونی هێزەکانی ئەمریکا لە کوەیت یا لە باشووری کوردستان، چەند پرسیارێکی گرنگ دێنە پێشەوە: 1) ئایا ئەمریکا لە هەنگاوێکی ئەوهادا کوەیت یا کوردستان، یا هەردووکیان هەڵدەبژێرێ؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە چەند شتێک تیشکی بخرێتە سەر.

بەر لە هەر شتێک بۆ کوەیت ئاسان نابێ کە بە بێ دڵەڕاوکێ و بەبێ مەرج لێبگەڕێ ئەمریکیەکان بنکەی سەربازی هەمیشەیی (پەیوەندیدار بە کێشەی عیراق و ناوچە) لەسەر خاکی ئەو وڵاتە دابمەزرێنن. لەم حاڵەتەدا کوەیت بیر لە کۆمەڵی دەرهاوێشتەی نێگەتیڤ، کە لە دامەزرانی بنکەی سەربازی هەمیشەیی و بەکارهێنانی ئەو هێزانە لە عیراق و ناوچە دەکەونەوە، دەکاتەوە. ئەم دەرهاوێشتە نێگەتیڤانە دەکرێ لە ئاستی سیاسەتی ناوەوەی وڵات و ئیقلیم و پەیوەندیە عەرەبی و خەلیجی و ئیسلامیەکان دەربکەون. نابێ هەرگیز ئەوەش لەبیر بکرێ کە هەرچەندە کوەیت دەوڵەتێکی بچووکە و ئەمریکا فەزلی ڕزگارکردنیشی بەسەر ئەو وڵاتەوە هەبێ، ئەوا ئەو وڵاتە هەرنەبێ خاوەنی سەروەری "نەتەوەیی" خۆیەتی و بە سوود وەرگرتن لە پرەنسیپی "سەروەری نەتەوەیی" دەتوانێ، وە ئەگەری ئەوەش هەیە، دامەزراندنی بنکەی سەربازی ئەمریکی، پەیوەست بە کێشەی ئاسایشی عیراق و ناوچە، ڕەتبکاتەوە؛ 2) ئایا لە ڕووی ستراتیژیەوە ئەمریکیەکان کوردستان یا کوەیت هەڵدەبژێرن؟ لە ڕاستیدا وەڵامی ئەم پرسیارە ئاسان نیە. بە هەر حاڵ ئەوە ئەمریکیەکانن کە هەڵسەنگاندنێکی لەم جۆرە دەکەن و دواتر بڕیار لەسەر ئەلتەرنەتیڤەکان دەدەن. بە بۆچوونی من خاڵێکی لاوازی کوردستان لەم بارەیەوە ئەوەیە کە ئەم وڵاتە داخراوە و سنووری هاوبەشی لەگەل ئاوی نێونەتەوەیی ئازادا، یا لەگەڵ وڵاتێک کە بە بێ سێ و دوو قەبووڵی کرانەوە بۆ هاتووچۆی هێزەکانی ئەمریکا بکات، نیە؛ 3) بە بۆچوونی خۆم، لەگەڵ هەندێ خاڵی لاوازی کوردستانیشدا، ئەگەرێکی بە هێز هەیە کە ئەمریکا کوردستان، وەک تەواوکەری ڕۆلی کوەیت وە هەتا بگرە وەک تاکە ئەلتەرنەتیڤ، هەڵبژێرێ بۆ دامەزراندنی هەندێ بنکەی سەربازی پێویست. دیارە لەم بارەیەوە لە ماوەی دواییدا هەندێ بۆچوونی گرنگ دەرکەوتن کە بانگەشەیان بۆ بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە باشووری کوردستان کردووە. لەو دەنگانەی کە لەم بارەیەوە دەکرێ خاوەن کاریگەری بن (ریچارد هۆلبروک)ە کە بەر لە ماوەیەک پێشنیاری کرد کە لە چوارچێوەی هەوڵەکاندا بۆ ڕێگەگرتن لە تورکیا بۆ ئەوەی نەیەتە ناو باشووری کوردستان هێزەکانی (ناتۆ) لە کوردستان بنەجێبکرێن. هەر لەو چوارچێوەیەشەدا بنهجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە باشووری کوردستان دێت. بە پێی بۆچوونی هۆلبروک هەنگاوێکی ئەوها هیچ دژایەتیەکی نابێ لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی تورکیا، بەڵکو بگرە بوونی هێزی ئەمریکا لە کوردستان هێمنیش بەو وڵاتە دەبەخشێ.[10] بە هەر حاڵ، ئەم بۆچوونە کە تورکیا نیگەران نابێ لە بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان، لە باشترین حاڵەتدا جۆرێک لە خۆشبینی سیاسی لەخۆ دەگرێ؛ تورکیا

هەرگیز حەز ناکات جێگە و ڕێگەی ستراتیژی کوردستان بە هێز ببێ. لە لایەکی ترەوە ئەوە مانای وا نیە کە هەنگاوێکی لەم چەشنە ئەسڵەن شیاو نیە و ناڕازیبوونی تورکیا دەتوانێ ڕێگە لە کردنەوەی بنکەی سەربازی لە باشووری کوردستان بگرێت. ڕاستە تورکیا زۆر پێی خۆش نابێت، بەڵام ئەوە دواجار ئەمریکایە کە لە ڕۆشنایی بەرژەوەندیەکانی خۆیەوە بڕیاری ئەوە دەدات کە ئایا بنکەی سەربازی لە کوردستان دابمەزرێنێ یان نا. لەڕاستیدا بە پێی بۆچوونێکی ئەمریکی دەکرێ جۆرێک لە "تەکامولی ستراتیژی"[11] فەراهەم ببێ لە نێوان بوونی بنکەکانی ناتۆ لە تورکیا و بوونی بنکەی سەربازی ئەمریکی لە کوردستان: بە پێی پرەنسیپێک کە زیاتر هێنری کیسنجەر پێیوە ناسراوە وە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ڕەنگی داوەتەوە ئەوەیە کە دەکرێ دوو وڵات لە گەڵ یەکتردا نەسازێن، وە بگرە دژایەتیشیان لەگەڵ یەکتردا هەبێ، بەڵام هەردووکیشیان دۆست و هاوپەیمانی ئەمریکا بن. بەم مانایەش ئەگەر پێداویستی خۆی فەرزکرد ئەوا بێگومان ئەمریکا دەتوانێ بنکەی سەربازی لە کوردستان دابنێ بە بێ ئەوەی هەڵوێستی تورکیا، بە زەرورەت، توانیبێتی ڕێگر بێت. بە هەر حاڵ، دوای ئەزموونی جەنگی عیراق کە تورکیا (بە پێی بڕیارێکی پەرلەمان لە 1ی مارسی 2003) ڕێگەی نەدا هێزەکانی ئەمریکا بە خاکیدا تێبپەڕن بۆ ناو کوردستان/عیراق، ئەمریکا ئەوە باش دەزانێ کە لە حاڵەتێکی هاوشێوەی پێویستدا ئەگەری زۆرە کە تورکیا هەمان هەڵوێست دووپات بکاتەوە. ئەوەی کە گرنگە لێرەدا بگوترێ ئەوەیە کە، لە بەردەم ئەگەری دانانی بنکەی سەربازیی ئەمریکی لە کوردستان، نابێ لایەنی کوردی هەر وا بە ئاسانی بە هەنگاوێکی ئەوها ڕازی بێ: ڕاستە کورد خاوەن سەروەری نەتەوەیی نیە کە بە ئاسانی بتوانێ بڵێ نا، بەڵام دیسان گرنگە قەبوڵکردنیش لە دوای کۆمەڵێ هەڵسەنگاندن و "حیسابات" و *دانانی مەرج* بێت!

پرسیار ئەوەیە ئایا لایەنی کوردی لە حاڵەتێکی ئەوهادا چ بەرامبەرێک لە ئەمریکا داوا دەکات؟ بە باوەڕی من قەبوڵکردنی ئەوەی کە ئەمریکا بە هەوەسی خۆی بنکە بکاتەوە لە باشووری کوردستان بەبێ ئەوەی کە ستاتوی سیاسی و دیپلۆماسی ئەو بەشەی کوردستان ڕوون بووبێتەوە و *وەسەرخرابێ* هەڵەیەکی گەورەیە: مەبەستیش لە وەسەرخستن ئەوەیە کە کوردستان وەک هەرێمێکی فیدرالی بۆی نیە ڕێگە بە (یا داوەتی) هێزێکی بیانی بکا. بڕیارێکی ئەوها ڕێک لە دەسەڵاتی حکومەتی عیراقی (مەرکەزی/ئیتیحادی) دایە. بەم مانایەش پێویستە کوردستان ببێ بە خاوەن سەروەری (یا شێوە سەروەریەک) بۆ ئەوەی بتوانێ، یاخود *مافی ئەوەی هەبێ،* بڕیارێکی ئەوها بدات. دەبێ مرۆڤ ئەوە بزانێ کە لایەنی عەرەبی، لە چوارچێوەی سیستەمی فیدرالیدا بە پێی ئەو دەستورەی کە کورد خۆی قەبووڵی کردووە، ڕێگە بە کورد نادات کە *یەکلایەنە* بکەونە ناو هەندێ تەرتیباتی سیاسی و ستراتیژی لەگەڵ ئەمریکا. بە کورتی، لە ڕوانگەیەکی کوردستانیەوە، دامەزرانی هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان ئەوە پێویست دەکات کە لایەنی کوردی داوای چەند شتێک بکا: 1) وەسەرخستنی ستاتوی سیاسی و دیپلۆماسی کوردستان لە حاڵەتی هەرێمێکی فیدراڵی بۆ حاڵەتێک کە دەوێدا کوردستان ببێ بە خاوەن *سەروەری نەتەوەیی*، بۆ ئەوەی لە ڕێگەی ئەو سەروەریە نەتەوەییەوە مافی هەبێ داوای مانەوەی هێزەکانی ئەمریکا بکات؛ 2) پرۆتۆکۆلێکی ڕەسمی و ئاشکرا، وە باشتریش ئەگەر ئەم پرۆتۆکۆلە پشتگیری (ناتۆ) ی لە پشت بێت (کە تیایدا شێوەی پەیوەندی و ئیلتیزاماتەکان دیاری بکرێت) مۆر بکرێ لە نێوان لایەنی کوردی و لایەنی ئەمریکی؛ 3) بۆ ئەوەی کوردستان وەک "هاوپەیمان"

نەبێتە بارگرانایی بەسەر ئەمریکاوە پێویستە ئەو وڵاتە (باشووری کوردستان) بنەمایەکی ئابووری بەهێزی خۆی هەبێ، بەم مانایەش کوردستان *بەبێ کەرکوک* ناتوانێ لە ڕووی ئابووریەوە ئەو وڵاتە بە هێزە بێت؛ 4) دەبێ بۆ لایەنی ئەمریکی و کوردی ئەوە ڕوون بێ کە گەلی کوردستان مۆری ئەمریکا (بگرە لەوەش خەراپتر مۆری دەستی درێژی ئەمریکا لە ناوچەو ئیسرائیلی دووەم)ی کەوتۆتە سەر وە دەکرێ ئەگەر ڕووداوەکان بە ئاقارێکی ترسناکدا بڕۆن (وەکو ئەوەی کشانەوەی بە پەلەو نارێکخستووی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق و کوردستان) بە زیانێکی زۆر وە بگرە بە کارەسات بۆ کورد تەواو ببێ!

هەر لە چوارچێوەی ئەلتەرنەتیڤی (3 و 4دا، لە سەرەوە) نووسەری ئەم وتارە پێشتر لە زۆر بۆنەدا ئەوەی دووپات کردۆتەوە کە بەرامبەر حاڵەتی سەرکەوتنی ئەمریکای 100% لە عیراق یا دژەکەی (شکستی 100%) حاڵەتی سێهەم هەیە کە دەتوانێ ئەلتەرنەتیڤ بێت بەرامبەر بە ئەو دوو حاڵەتە ئەویش ئەوەیە کە ئەمریکا بگاتە ئەو قەناعەتە، کە لەوەدەچێ کەم یا زۆر پێشی گەیشتبێ، کە ئیتر وەدەستهێنانی سەرکەوتنی بە تەواوەتی (100%) لە باشترین حاڵەتدا ئاسان نیە واتە ڕازی بێت بە ڕادەیەک/ئاستێک لە شکست/سەرکەوتن. وەک چۆن کاتی خۆی لە ئاکامی جەنگی کۆریا (لە چوارچێوەی سەرەتاکانی جەنگی سارد)دا ئەمریکا دەستی بە کۆریای باشوورەوە گرت وە ئەوەی قەبوڵکرد کە ناتوانێ تەواوی کۆریا بە هەردوو بەشەکەی بەدەست بهێنێ وە بەم پێیەش کۆریای باشووریش دەستی بە ئەمریکاوە گرت (لە هەردوو حاڵەتدا دژ بە تەوژمی کۆمونیزم)، دەکرێ ئەم ئەزموونە ببێ بە نەموزەجێک کە خۆی دووبارە بکاتەوە لە حاڵەتی باشووری کوردستان و ئەمریکادا. هەڵبەتە پرسیارێکی گرنگ ئەوەیە کە ئایا ئەمریکا چەند ئامادەیە ئەم ئەلتەرنەتیڤە تاقیبکاتەوە، هەر بەم شێوەیەش گرنگە بزانین ئایا لایەنی دەسەڵاتی کوردی لە باشووری کوردستان چەند ئامادەیە کە بۆ ئەلتەرنەتیڤێکی لەم شێوەیە کار بکات وە ئایا ئەسڵەن گەیشتۆتە *خاڵی بێهیوابوون* لە پرۆژەی دەوڵەتی یەکبووی عیراق؟[12]

ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن

هەر وەک لەسەرەوە گوترا، مەبەستی سەرەکی ئەم وتارە پێداچوونەوە و لێکۆلینەوە لەسەر ڕاپۆرتەکەی بیکەر–هاملتن نیە بەڵکو باسکردنیەتی لە سنووری پێویستدا بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی کە لە سەرەتای باسەکەدا کراوون. بە هەر حاڵ، زۆر بە گشتی ئەو ڕاپۆرتە وێنەیەکی ناڕوون وە بگرە تاریکیش لە ئەمڕۆی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا وە هەروەها باشووری کوردستان لەم پەیوەستەدا دەخاتە ڕوو. نووسەرانی ئەم ڕاپۆرتە گرنگیەکی پێویستیان بە بۆچوونی کوردی نەداوە، یا ڕاستتر بڵێین گرنگیەکی زۆر کەمیان پێداوە. بە تایبەتی ژمارەیەک لە پێشنیارەکانی ڕاپۆرتەکە ڕاستەخۆ بوونەتە هۆی نیگەرانی و دڵەڕاوکێ لەلای سەرانی کورد. لە چڕکردنەوەی ڕاپۆرتەکە لە یەک ڕستەدا دەتوانین بڵێین: عیراقی دیمۆکراتی بەدەست نەهات و ترسی لەدەستچوونی کوردستانیش هەیە.[13]

ڕاستە ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن دەربارەی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە لە مەسەلەیەکی زۆر تایبەتیدا، بەڵام بە بۆچوونی من بەهەمان ڕادە ڕاپۆرتەکە دەربڕی ئەو بنبەست و ئاکامە کارەساتئامێزەیە کە دامەزرانەوەی دەوڵەتی عیراق پێگەیشتووە.

لە تێبینیەکی گشتیدا لەو کاردانەوانەی کە تا ئێستا لە لایەنی *ڕەسمی* کوردیەوە دەربارەی ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن دەرچوون، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە جارێکی تریش سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان ناخوازێ باس لە چەوتیەکانی خۆی بکات وە بە شێوەیەکی ڕخنەگرانە ڕۆلی خۆی هەڵسەنگێنێ. ئەو سەرکردایەتیە دەخوازێ خۆی وەکو قوربانی بخاتەڕوو، وەکو ئەوەی کە لە ماوەی ڕابردوودا ئەکتەرێکی کارا نەبووبێ لە پڕۆسەی ژیاندنەوەی دەوڵەتی عیراق. لە کاردانەوە ڕەسمیە کوردیەکاندا، ڕاگەیاندنی سەرۆکی/سەرۆکایەتی هەرێم، مەسعود بارزانی، دەربارەی ڕاپۆرتەکەی بیکەر–هاملتن کە لە 7/2006/12 ڕاگەیەندراوە، جێگەی سەرنجە.[14]

لایەنی کوردی بە باوەڕێکی زۆرەوە لە سێ ساڵ و نیوی ڕابردوودا شانبەشانی ئەمریکا کاریان کردووە بۆ بەرهەمهێنانەوەی ئەو عیراقە دیمۆکراتی و فیدرالیەی کە ئەمڕۆ بە بنبەست گەیشتووە. وە هەر لە چوارچێوەی ئەو باوەڕەی کە ئەم پڕۆژەیە سەرکەوتوو دەبێ، وە بۆ ئەوەی لە پراکتیکدا سەرکەوتوو بێ، لایەنی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان کاری لەگەڵ مەسەلە هەرە هەستیار و چارەنووسسازەکاندا کردوە، وەکو کێشەی کەورکوک و پێداچوونەوەی دەستوور و ...هتد. لەم بۆچوونەوە پێویستە هەڵسەنگاندنی هەندێ خاڵی گرنگی ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن و کاردانەوەی سەرکردایەتی کورد بکەین. بە مانایەکی تر ناکرێ لەو بارەی کە شتەکانی پێگەیشتووە ئەو سەرکردایەتیە وا بە ئاسانی خۆی لە دەرهاوێشتە و ئاکامەکانی کاری سێ ساڵ و نیویان بۆ دامەزراندنەوەی عیراق بدزنەوە. لێرەدا بە شێوەی چەند خالێک ئەم شێوە بۆچوونە، واتە هەڵسەنگاندنی کێشەکان لە ڕێگەی بینینی هەردوو دیوی دراو، پیادەدەکەم:

1) پێشنیاری بیکەر–هاملتن بۆ "بەنێونەتەوەییکردن و دواخستنی" چارەسەری مەسەلەی کەرکوک کاردانەوەی نێگەتیڤانەی لای سەرکردایەتی باشووری کوردستان دروستکردووە. لەم بارەیەوە کاردانەوە کوردیەکە، وەکو بلێی، خۆدزینەوەی سەرکردایەتی کوردیە لە بەرپرسی لە کێشەی کەرکوک. مرۆڤ بە ئاسانی دەتوانێ بپرسێ ئایا ئەو هەموو ماوەیەی ڕابردوو بۆ مەسەلەی کەرکوک چی کراوە تا بە پێی ئەوەی کە لایەنی کوردی خۆی کردوویەتی ڕاسپاردەکانی بیکەر–هاملتن هەڵسەنگێنین نەک لەڕێگەی دەربڕینی حەزەکانی ئەو سەرکردایەتیەوە. لێرەدا پرسیارێکی جددی ئەوەیە: بە لەبەرچاوگرتنی ئەو هەموو کاتە زۆرەی کە لەدەستدراوە وە لە ڕووی پراکتیکیەوە بۆ کەرکوک –کەم یا زۆر– هیچ نەکراوە و کاتێکی کەم ماوە و کارێکی زۆر ماوە کە بکرێ، ئایا ڕاستیەکەی باشتر نیە سەرکردایەتی کورد *خۆی بگاتە ئەو قەناعەتە کە بەڵێ مەسەلەی کەرکوک کاتی زۆرتری پێویستە*؟ ئایا سەرکردایەتی کورد ڕازی دەبێ بە ئەنجامدانی ریفراندەم دەربارەی چارەنووسی کەرکوک بەبێ ئەوەی باری کەرکوک و ناوچەکانی تر ئاسایی کرابێتەوە؟ ئایا ئەگەر ئەو کاتەی کە ماوە بەشی ئاساییکردنەوەو چارەسەرکردن و ڕاستکردنەوەی زوڵمە مێژووییەکانی نەکرد کە لە مەسەلەی کەرکوک و ناوچەکانی تر لە کورد کراوون، سەرکردایەتی کورد هەر ڕازی دەبێ بە ئەنجامدانی ریفراندەم؟ ئایا کە سەرکردایەتی کورد نەیتوانی پێشتر لە زەمەنی کوردیدا (مەبەست ئەو کاتەی کە ڕۆیشتووە و جێگە و ڕێگەی کورد بەهێزتر بوو لە ئەمڕۆ) کەمێکیش بەدەست بهێنێ لە مەسەلەی کەرکوک، چۆن دەتوانێ لە زەمەنی عەرەبیدا (واتە ئەو کاتەی لایەنی عەرەبی خۆی بەهێز کردووە) ئەو هەموو کارەی ماوە

له پرۆسەی بە ئاساییکرنەوە و چارەسەری یەکجارەکی بە ئەنجام بگەیێنی؟ دواجار سەیر ئەوە دەبیٚ ئەگەر هەمان ئەو سەرکردایەتیە، کە ئەمڕۆ بیرۆکەی درێژکردنەوەی کات بۆ چارەسەری کێشەی کەرکوک ڕەتدەکاتەوە، لە سبەینێیەکی نزیکدا خۆی داوای درێژکردنەوەی ئەو کاتە بکات!

سەرۆکی هەرێمی کوردستان، مەسعود بارزانی، ئەوەش ڕەتدەکاتەوە کە کێشەی کەرکوک "بخرێتە ئەستۆی گروپی نێودەوڵەتی پشتیوانی عیراق،" وە جەخت دەکاتەوە کە "دەستور میکانیزم و ماوەی جێبەجێکردنی ماددەی 140ی دیاریکردووە."[15] ئەوە لە حاڵێکدا کە لایەنی کوردی خۆی بە نێونەتەوەییکردنی کێشەی کەرکوکی قەبووڵکردووە؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو کاتی خۆی هەوڵی زۆریشیدا کە ئەو بەنێونەتەوەییبوونە لە دەستوردا بچەسپیٚ. لە مادەی 58، کە دواتر بە تەواوەتی لە ماددەی 140ی دەستووری هەمیشەییدا چەسپاوە، هاتووە کە "لە حاڵەتی نەگەیشتن بە چارەسەری کۆتایی کێشەی کەرکوک، ئەنجومەنی سەرۆکایەتی بۆی هەیە داوا لە نەتەوە یەکگرتووەکان بکات کە کەسایەتیەکی نێودەوڵەتی لێوەشاوە دیاری بکات بۆ تەحکیم لە بابەتی کەرکوکدا." لەڕاستیدا لە کاتی بڵاوبوونەوەی دەستور، سەرکردایەتی کورد ئەم بە نێونەتەوەییکردنە دەستوریەی کێشەی کەرکوکی بە سەرکەوتنێکی گەورە بۆ کورد لەقەڵەمدا. بە بۆچوونی من جیاوازی لە نێوان بەنێونەتەوییکردنەکەی بیکەر-هاملتن کە پێشنیاریان کردووە بۆ کێشەی کەرکوک وە لەگەڵ ئەو بەنێونەتەوەییکردنەی کە لە دەستوردا هاتووە تەنها لە ناو وردەکاریەکاندایە و هیچی تر!

2) ڕاگەیاندنەکەی سەرۆکی هەرێم پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن، کە "داهاتی نەوت بخرێتە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندیەوە و لەسەر بنەمای ژمارەی دانیشتوان دابەشبکریٚ،" ڕەتدەکاتەوە. لە لایەکی ترەوە، ئەوەی ڕاستی بێت پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن شتێکی زۆر جیاواز نیە لەوەی کە لە دەستوری هەمیشەییدا هاتووە. لە ماددەی 109ی ئەم دەستورەدا هاتووە کە "نەوت و گاز موڵکی هەموو گەلی عیراقە لە گشت هەرێم و پارێزگاکان"، وە لە ماددەی 110دا هاتووە کە "حکومەتی ئیتیحادی لەگەڵ حکومەتەکانی هەرێمەکان و پارێزگاکان هەڵدەستیٚ بە بەڕێوەبردنی ئەو نەوت و گازەی کە لە کێڵگەکانی ئێستا دەردەهێنریٚ بە شێوەیەک کە داهاتەکەی بە یەکسانی بەسەر دانیشتوانی هەموو وڵاتدا دابەشبکریٚ." لە خوێندنەوەی ئەو دوو ماددەیەی دەستور (109 و 110) دەتوانین چەند دەرەنجامێک هەڵێنجین: ا) لە مەسەلەیەکی ئەوها هەستیارو ستراتیژیدا (نەوت و گاز) <u>پارێزگاکان و حکومەتەکانی هەرێمەکان یەکسانکراوون</u> وە لەم یەکسانکردنەشدا، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، ڕۆڵ و گرنگی حکومەتەکانی هەرێمەکان زۆر کەمکراوەتەوە؛ ب) بە پێی ماددەی 110 تەنها ئاماژە بە بەڕێوەبردنی ئەو نەوت و گازەی کە <u>ئێستا</u> دەردەهێنریٚ کراوە وە بە ڕاشکاویش باسی ئەوە نەکراوە کە ئەو نەوت و گازەی کە لە دواڕۆژدا دەردەهێنریٚ چۆن بەڕێدەبریٚ وە ئایا لەم حاڵەتەدا داهاتی نەوت و گاز لە هەرێم و پارێزگاکان دەکەوێتە ژێر دەستی هەرێم و پارێزگاکان خۆیان یا نا؛ 3) ئەوەی لە هەمووی گرنگترە ئەوەیە کە لەم مەسەلە هەستیارەدا هیچ تایبەتمەندیەک نەدراوە بە هەرێمی کوردستان؛ ئەو هەرێمە نەک هەر جیانەکراوەتەوە و مامەڵەی تایبەتی لەگەڵ نەکراوە بەڵکە یەکسانیش کراوە لەگەڵ پارێزگاکان، بەو مانایەش ستاتوی هەرێمی کوردستان وەک ستاتوی هەر پارێزگایەکە!

3) سەرۆکی هەرێم، لە ڕاگەیاندنەکەیدا، بیرۆکەی پێداچوونەوەی دەستوری بە بەشداری پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان، ڕەتدەکاتەوە. کەچی لە لایەکی ترەوە بیرۆکەی پێداچوونەوە بە دەستوردا نەک هەر بیرۆکەیەکی تازە نیە، بەڵکو بگرە لایەنە عیراقیەکان (بە کوردیشەوە) و ئەمریکا و نەتەوەیەکگرتووەکان ئەو پێداچوونەوەیان لە قۆناغێکی زووتردا قەبووڵکردوە وە بڕیاریشی لەسەر دراوە. هەمان ئەو سەرکردایەتیەی کە ئەمڕۆ ناڕازیە لە پێشنیاری بیکەر-هاملتن لە مەڕ پێداچوونەوەی دەستور، پێشتر وە لە هەنگاوێکی زۆر نادیمۆکراتیانەدا، ئەوەیان قەبووڵکرد کە دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی عیراق (بۆ چوار ساڵ) لیژنەیەکی دەستنیشانکراو لە لایەن پەرلەمانەوە بە دەستوردا بچێتەوە و گۆڕانکاری تیادا بکات؛ ئەوەش مەسەلەی ووردەکاری و تەفسیر و تەفسیرکاریە کە ئایا چ گۆڕانکاریەک وە چەند. بۆ دەڵێم نادیمۆکراتیانە، چونکە ئەم قەبووڵکردنە دوای ئەوە هات کە پەرلەمانی کوردستان ڕەشنووسی دەستوری قەبووڵکردبوو وە لەوەش زیاتر لە ڕیفراندەمێکی گەلیدا (لە ئاستی عیراق و کوردستان) ڕەشنووسەکە دەنگی بۆ درابوو. لەڕاستیدا بە قەبووڵکردنی ئەم ڕەشنووسە، کورد دەستورێکی قەبووڵکرد کە هیچ زەمانەتێکی بێ سێ و دوو بە کورد نادا بۆ کاتی پاشەکشە و بنبەست، بەڵکو بگرە ئەوەی بە دەستیش هاتووە ترسی لەدەستدانی هەیە. جگە لەوە، بە پێی بڕیاری نەتەوەیەکگرتووەکان 1546 (لە 8ی حوزەیرانی 2004) پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان (وەک هاریکار-یارمەتیدەر) ئەو ماف و ڕۆڵەیان پێدرا کە بەشداریبکەن لە نووسینەوەی دەستوردا، جا قسە لەسەر ئەوە نیە کە نەتەوە یەکگرتووەکان ڕۆڵیان هەیە یا نا، بەڵکو ڕۆڵیان چەندە و چۆنە. بەم مانایەش پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن دەربارەی "بەشداری پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان" شتێکی تازە نیە. لەڕاستیدا لە بەرهەمهێنانی دەستوری هەمیشەییدا پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان ڕۆلی گرنگی خۆیان بینی. پرسیار ئەوەیە ئایا دەکرێ بڵێین کە سەرکردایەتی کورد، کەم یا زۆر، ئاگادار نیە لەوەی بەر لە دوو ساڵ چ بڕیارێکیان داوە و چیان قەبوڵکردووە و چی ڕوویداوە؟

دواجار خەڵکی کوردستان بۆی هەیە بپرسێ ئایا ئەو گفتوگۆیانەی نێوان سەرۆک کۆمار، جەلال تاڵەبانی، لە لایەک وە گروپی بیکەر-هاملتن، لە کاتی ئامادەکاری بۆ ڕاپۆرتەکە، ڕوویانداوە چی بوون وە ئایا تاڵەبانی توانیویەتی بەڕاشکاوی بۆچوون و نیگەرانیەکانی کورد بگەیەنێ؟ من گومانم هەیە، لەبەر هۆیەکی سادە: تاڵەبانی سەرۆکی هەموو عیراقە! جگە لەوەش بە پێی ڕاگەیاندنەکەی بارزانی، گروپی بیکەر-هاملتن بە نامەیەک لە لایەن سەرۆکی هەرێمەوە ئاگادارکراونەتەوە لە بۆچوونی لایەنی کوردی بەڵام گروپەکە "هیچ گرنگیەکی بە نامەکە نەداوە و نەشیان خوێندۆتەوە."[(16)] پرسیار ئەوەیە ئایا نەدەکرا زۆر بەر لە دەرچوونی راپۆرتەکە خەڵکی کوردستان لە نامەکە و نیگەرانیەکان ئاگادار بکرێنەوە بۆ ئەوەی بۆ جارێکیش بێت کورد وەپێش ڕووداوەکان بکەوێ و بەر لە تەڕبوون مشووری چەتر بخوات؟

بەهەرحاڵ مەرج نیە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا هەموو ڕاسپاردە و پێشنیارەکانی ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن لەبەرچاو بگرن، چ جای ئەوەی کە بە هەموو ووردەکاریەکانیەوە وەک خۆی قەبوڵیبکەن. لە لایەکی ترەوە ئەم ڕاپۆرتە دەرفەتێکی تر بە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا دەبەخشێ کە پێداچوونەوەیەک بە سیاسەتەکەیاندا بکەن وە لەوەش گرنگتر ئەو باسوخواسانەی کە لە ئاستی جیاجیای ڕەسمی و نارەسمی لە ئەمریکا دەربارەی ڕاپۆرتەکە دەکرێن گرنگی تایبەتیان دەبێ بۆ "بەنەتەوەییکردنی"[(17)] کێشەی عیراق وە سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا. لەم بارەیەوە

ڕاپۆرتەکە، هەتا ئەگەر بەشێکی کەمیشی وەک هاتووە وەربگیرێ، توانای ئەوەی هەیە کە ببێ بە پلاتفۆڕمێکی هاوبەش بۆ کۆماری و دیمۆکراتەکان بۆ گەڵاڵەکردنی ستراتیژێکی هاوبەش.

دەرەنجام

ئەو کێشانەی کە لەگەڵ دامەزرانی عیراق ئامادەییان هەبوو، بەتایبەتی لە ساڵانی حومکڕانی بەعسدا خەستبوونەوە و چڕبوونەوەیان بەخۆوە بینیوە. لەدوای کەوتنی دکتاتۆر ئەو هەموو کەڵەکەبوونە مێژووییە (بە تایبەتی دەرهاوێشتە کولتوری و سیاسیەکانی ساڵانی حوکمرانی بەعس) لەگەڵ هەندێ توخمی تازە، کە بەشێکیان درێژبوونەوەی ڕووداوە ئیقلیمی و جیهانیەکانن، بەشێوەیەکی خوێناوی خۆیان دەردەبڕن.

ئەم بارووددۆخە سیاسیەی کە ئەمریکا لە ئاڕاستەیەکی ستراتیژی هەرە بەرزدا بەرەوڕووی بۆتەوە، پێویستی بە وەرچەرخانێک هەیە. بەردەوامبوون وە پێداگرتن لەسەر ئەوەی کە عیراق وەک دەوڵەتێکی یەکبوو بمێنێتەوە، بە ئەگەری زۆر بارەکە بەرەو پشێواوی زێتر دەبات؛ لە ڕاستیدا کێشەکە زۆرتر دەرهاوێشتەی ئەو پێداگرتنەیە. دیارە ڕاپۆرتەکەی بیکەر–هاملتن سەرلەنوێ پێداگرتنە لەسەر پرۆژەی دەوڵەتی عیراقی یەکبوو، وە بگرە بە حکومەتێکی مەرکەزی بەهێزەوە،ئەو پرۆژەیەی لە سەرهەڵدان و درێژبوونەوەیدا (1920 ـ 2003)، کۆمەڵێ تراژیدیا و کۆمەڵکوژی و کیمیابارانکردنی کوردی لێکەوتەوە.

بەڵام ئەوەی کە، لەلایەکی ترەوە، بەپێی پێویست باسی ناکرێ و پێی لەسەرداناگیرێ ئەو پرسیارەیە: ئایا ئەوە چی بوو وای لە سەرکردایەتی سیاسی کورد کرد کە باوەڕی وابێت لەو هەموو پێکهاتەیەی عیراق دەتوانرێ دەوڵەتێکی دیموکراتی و فیدرالی پڕ لە ئاشتی و خۆشگوزەرانی بەرهەمبهێندرێت؟ دیارە لەم وتارەدا جەخت لەسەر ئەوە کراوەتەوە کە باوەڕبوون بە <u>ئۆتۆنۆمیزم</u> (وەک پێکهاتەیەکی کولتوری و فیکری و سیاسی) وە دیموکراسی بۆ عیراق بنەمای هەرەگرنگی بیروباوەڕی سەرکردایەتی سیاسی بووە بەوەی کە عیراقی دیموکراتی و فیدرالی بەرهەمهێنانی شیاوە. نەک هەر ئەوە بەڵکو هەر ئەم پرۆژەیەی "عیراقی دیمۆکراتیە" ساڵانێکی زۆر قوربانیشی بۆ درا، وە لە سێ ساڵ و نیوی ڕابردوودا ئەم سەرکردایەتیە هەموو هێز و توانای لەپێناو بەرجەستەکردنی ئەم پرۆژەیە بەکارهێنا.

چارەسەریەکی سیاسی دادپەروەرانەی کێشەی کورد ناکرێ لەسەر پێشوەچوون و بەردەوامبوونێکی نادادپەروەرانەی مێژوویی بینابکرێ، وە ئەگەر هەر کرا، ئەوا زوو یا درەنگ، جارێکیتر بە ئەگەری زۆر بە بنبەست دەگاتەوە.

راپۆرتی بیکەر–هامیلتن بە ڕادەیەکی زۆر پشتکردنە لە "دۆستانی" ئەمریکا، بە تایبەتی کورد، وە موجامەلەکردنی ناحەزانی ئەمریکایە لە ناوە و دەرەوەی عیراق: لە ناوەوەی عیراق مەبەست رازیکردنی سوننەی عەرەبە وە لە دەرەوەش موجامەلەکردنی ئێران و سوریایە؛ ئەمەش هەمووی لە پێناو بە ئەنجامگەیاندنی پرۆژەی دەوڵەتی عیراقە. لە لایەکی ترەوە ئەگەر ئەم راپۆرتە، رێک وەکو خۆی، بخرێتە بواری پراکتیکەوە ئەوا لە ئاکامدا، بە ئەگەری زۆر، ئەمریکا نەدەتوانێ ناحەزانی خۆی لە خۆ نزیککاتەوە و دۆستانی خۆشی لەدەستدەدات. بە مانایەکی تر ئەوەی کە راستەوخۆ پەیوەندی بە عیراق و چارەنووسی باشووری کوردستانەوە هەیە ئەوەیە کە

بەدەستهاتنی عیراقی فیدرالی و دیمۆکراتی لە باشترین حەڵەتدا ئاستەمە و لە دەستچوونی نیمچە ئازادیەکەی کوردستانیش ئەگەرێکی جددیە.

لە لایەکی ترەوە، لەوەدەچێ سیاسەتە کوردیەکان زۆربەی جار سەرپێیی بن: ئەو شتەی ئەمڕۆ خەباتی بۆ دەکرێ، سبەینێ بۆی دەربکەوێ کە هەمان شت لە بەدەستهاتنیدا نەک هەر بە قازانجی کورد نیە بەڵکو لە زەرەریەتی. ئەم بۆچوونە ڕێک مەسەلەی کەرکوک و کێشەی نووسینەوەی دەستور دەگرێتەوە. کێ دەڵێ لە بارودۆخێکی تازەدا بەنێونەتەوەییبوونی کێشەی دەستور و کێشەکانی تر، وەک کەرکوک، بە زەرووڕەت بە زیانی کورد تەواو دەبێ. بەباوەڕی من قەیرانێکی دەستوری لە ئاستی نێونەتەوەیی لەوانەیە فەراهەمبوونی دەرفەتێک (کرانەوەی دەروازەیەک)ی تری بۆ کورد لێبکەوێتەوە.

بەباوەڕی من کێشەکە لە نێونەتەوەییبوون یا نەبوونیدا نیە، بەڵکو لە شێوەی تێگەیشتن و هەڵسوکەوتی سەرکردایەتی دایە: بەهەرحاڵ پێداگرتن دەتوانێ کاریگەری هەرە گرنگ لە زۆر لە دەرهاوێشتەکانی ئەو ڕووداوانە بکات کە لە پێش ئێمەن. دیارە ترسی سەرکردایەتی جارێکیان لە بەنێونەتەوەییبوون وە جارێکی تریشیان لە بەناوخۆییبوونی (بەعیراقیبوونی) کێشەی کورد ڕەنگدانەوەی ئەو شێوە ئایدیۆلۆژی و خەباتە سیاسیەیە کە چوارچێوەکەی *ئۆتۆنۆمیزمە*.[18] بەو مانایەش دوور نیە هەمان ئەو بەنێونەتەوەییکردنەی کێشەکان، کە ئەمڕۆ لە کاردانەوەی سەرکردایەتیدا ڕەتدەکرێتەوە، سبەینێ ببێتە داواکاریەکی کورد لە بەرامبەر هێرش و ڕەتکردنەوەی لایەنی عەرەبی وە زێدەبوونی ترس لە خۆکێشانەوەی ئەمریکا لە عیراق!

هەندێ بیروبۆچوون و "پێشنیار"

لەم بەشەی وتاردا هەوڵدەدەم چەند بیروبۆچوونێک بخەمە پێش چاو، بەڵکو وەک بەرچاوڕوونیەک و بەشداریەک لە گفتوگۆکاندا وەربگیرێن. مەبەستیش لێرەدا ئەوەیە کە قۆناغەکە دوور لە هەندێ دروشم و موزایەدە و بڕیاری بەپەلە پێویستی بە خوێندنەوە و لێوردبوونەوە هەیە. دەمەوێ ئەوەش بڵێم کە ئەم بیرو بۆچوونانە چەند ڕوویان لە دەسەڵاتدارانی کوردستانە، هەرنەبێ ئەوەندەش ڕووی لە ڕای گشتی کوردستانیە:

1) پێویستە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان، هەرچی زووە، هەوڵی ڕێکخستنی گروپێک لە پسپۆر و شارەزایان بدات. کاری ئەو گروپە ئەوەبێ کە، بەشێوەیەکی بابەتیانە و لە ئاستێکی زانستی پێویستیدا و لە دیدێکی کوردستانیەوە، پێداچوونەوەیەک بە ئەو سێ ساڵ و نیوەی ڕابردووەوە بکات. ئەم گروپە پێویستە لە پسپۆرانی شارەزا و تەواو سەربەخۆ پێکبێت وە بەهیچ شێوەیەک کاریگەری حیزبی یا هەرشێوە کاریگەریەکی تری، لە دوور و نزیکەوە، لەسەر نەبێت. بەرهەمی کاری ئەم گروپە نەک هەر لێکۆڵینەوە بێت، بەڵکو بتوانێ لە هەموو مەسەلە پەیوەندیدارەکاندا پێشنیاری پێویست بکات.

2) بەباوەڕی من لەم قۆناغەدا ڕاگەیاندنێکی چەند خاڵی لەلایەن سەرۆکایەتی هەرێمەوە بەس نابێت بۆ وەڵامێکی پڕ بەپێستی ئەگەر و نیگەرانی و پرسە هەنووکەییەکانی باشووری کوردستان. ئەم قۆناغە پێویستی بە زێتر هەیە لە ئاستی یەکخستنی سیاسەتەکان وە تێکەڵاوکردنی جەماوەر و ڕای گشتی کوردستان بەشێوەیەکی پۆزەتیڤ و پێویست. ئەم قۆناغە

چەند ڕەخنە لە هەڵوێستی بیکەر ـ هاملتن هەڵدەگرێ، ئەوەندەش بەخۆداچوونەوە و هەڵسەنگاندنی سیاسەتە کوردیەکان و ڕخنەلێگرتنیان پێویست دەکات.

3) ئەم قۆناغە پێویستی بە، بۆ نموونە، ئەوە هەیە کە سەرۆکی هەرێم "وتارێک بۆ نەتەوە" پێشکەش بکات کە تیایدا بە شێوەیەکی کراوەو شەفافیەتەوە دەستنیشانی کەموکووڕیەکان لە سیاسەتە کوردیەکاندا بکرێ وە شێوە بۆچوونی سەرکردایەتی سیاسی بۆ مەسەلەکان روونبکرێتەوە. ئەمڕۆ سەرکردە و جەماوەری کوردستان ڕاددەیەکی نیگەرانییان پێویستە، نەک شاردنەوەو بێدەنگکردنی نیگەرانیەکان، بۆ هێنانەگۆڕێی هەندێ پرسی جددی و گەڕان بەدوای وەڵامە شایستەکاندا. بەردەوامبوون لەسەر گوتاری عیراقی فیدرالی و دیموکراسی و نوێ دەتوانێ حاڵەتی ئەوەی من پێیدەڵێم *بەنجبوونی خەڵکی کوردستان* درێژتر بکاتەوە، بە هەندێ ئاسەواری کارەساتئامێزەوە.

4) چالاککردنەوەی بەپەلەی دیپلۆماسی (دیپلۆموسیەتی) کوردی لە ئەوروپا و جیهان بۆ گەیاندنی نیگەرانی و کێشەکان وەکو هەن. دەبێ سەرکردایەتی هەرنەبێ لەم قۆناغە هەستیارەوە ئەو هەڵەیە، واتە ڕاگرتن (تجمیدکردن)ی هەموو چالاکیە دیپلۆماسیهکانی باشووری کوردستان بوو لە ڕۆژئاوای ئەوروپا، ڕاستبکاتەوە کە سێ ساڵ و نیوە لەسەری بەردەوامە.

5) لە ماوەی دوای کەوتنی دکتاتۆرەوە لایەنی کوردی، ڕاستتر بڵێین سەرکردایەتیەکەی، لە قەیرانی سیاسی و دیپلۆماسی ترساوە و خۆی لێ بەدوور گرتووە. جگە لەمەش هەڵەیەکی گەورەی کردووە کە هەموو باوەڕ و وزەی خۆی خستۆتە سەر ئەوەی کە بە گفتوگۆ دەکرێ کورد ئەو شتانەی داوای دەکات بەدەستی بهێنێ. ئەگەرچی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان تا ئێستا هەوڵیانداوە کە هیچ قەیرانێکی سیاسی یا دیپلۆماسی لە پڕۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق ڕوونەدات، ئەوکاتانەی نیمچە قەیرانێکیش ڕوویدابێت، ئەوا هەرزوو بە گفتوگۆ "چارەسەر کراوە"، یا ڕاستتر بڵێین بە گفتوگۆ هۆکارەکانی قەیران جارێکی تر *داپۆشراونەتەوە*. من باوەڕم وایە لە نیمچە قەیرانەکەی هەرەدوایی، دەربارەی ئاڵای عیراق (بڵێ ئاڵای بەعس)، سەرکردایەتی کورد نەیتوانی مامەڵەی پێویست لەگەڵ قەیراندا بکات وە دواجار تاڕادەیەکیش بە زیانی لایەنی کوردی تەواوبوو. بەباوەڕی من خۆدزینەوەیەک لە قەیران هەڵەیە؛ بگرە هەندێ جاریش قەیران پێویستیەکی سیاسی و دیپلۆماسیشە بۆ ئەوەی سەرلەنوێ بەپێی مەرجی خۆت هاوکێشەکان بخەملێنیتەوە. ئەو ئامرازەی کە دەتوانێ بڕیاردەربێت لەم بارەیەوە پێداگرتن و وەگەڕخستنی ڕاست و درووستی ئیرادەی خەڵکی کوردستانە؛ وەگەڕخستن نەک بۆ موزایەدە یا بۆ هەندێ مەبەست کە لەڕاستیدا پێویستی بە بزواندنی جەماوەر نیە: با بزواندنی جەماوەر وەرەقەیەکی ستراتیژی بێت و بەس.

6) هەرچەندە ئەو سەرکردایەتیە ویستوویەتی وا پیشان بدات کە ئەو بە پەرۆشە بۆ بەشداری خەڵکی کوردستان لە پرسە نەتەوەییە چارەنووسسازەکاندا، بەڵام تا ڕادەیەکی زۆر دەتوانم بڵێم پێچەوانەکەی ڕاست بووە. لەڕاستیدا بگرە ترسێکیش هەبووە لە *بەسیاسیبوونی* شەقامی کوردی: لەبڕی ئەوەی کە ئەم شەقامە وەکو سەرچاوەیەکی هێز ببینرێ، وەک خەتەرێک بۆ سەر دەسەڵاتی ئەم سەرکردەیە بینراوە. ئەگەر وانیە بۆچی ئەم سەرکردایەتیە، بەتایبەتی هەردوو حزبی سەرەکی، ڕێگەیان بە خەڵکی کوردستان نەدا بە سەدان هەزار بڕژێنە سەر شەقام لەڕۆژی 22ی شواتی 2004، ئەو ڕۆژەی بە هەزاران لە خەڵکی کوردستان لە تاروگە لە

ژمارەیەکی زۆر لە پایتەخت و شارەکانی جیهانی ڕۆژئاوا هاتنە سەر شەقام بۆ داواکردنی چارەسەری کێشەی کورد لە ڕێگەی ریفراندەمەوە. هەر لە پەیوەستی ڕیفراندەمدا، بۆ هەندێ کەسایەتی عەرەبی هەبوون، ئەگەر چی کەمیش بوون، بەڕاشکاوی لایەنگری داخوازیە گشتیەکانی بزاڤی ڕیفراندەم بوون، بەلام ئەم سەرکردایەتیە تا بۆی کرا خۆی دزیەوە لە هەلویستەیەکی سیاسی و شەفاف و شایستە لەم بزاڤی ریفراندەمە؟ ئەوەی لێرەدا دەبێتە پێشنیار ئەوەیە کە کەمترین شت لەم قۆناغە بکرێ ئەوەیە کە هەموو بەنداوێک لابرێ لە بەردەم خەلکی کوردستان. وەختێک سیستانی توانی بە خۆپیشاندانی 100.000 کەس لە بەغدا زۆر لە مەرجەکانی سیاسەت بگۆڕێ، بۆ لایەنی کوردی بە ڕێگەکردنەوە لەبەرامبەر سەدان هەزار کەس ناتوانێ بە هێزی تازە و مەرجی تازەوە کاریگەری بخاتە سەر مەیدانی سیاسی؟ ئەوەش گرنگە بلێین ئەگەر خەلکی کوردستان بە *موزایەدە* و هەندێ گەمەی سیاسی حیزبیانە هێنرایە سەر شەقام ئەوا ئەو وەختە هەنگاوی ئەوها نەک هەر ناتوانن یارمەتی چارەسەری کێشەکان بدەن بەلکو کارێکی لەم جۆرە بگرە قەوارە و قولایی کارەساتەکە زیاتر و فراوانتر دەکا!

7) هەرگیز *بەبێ مسۆگەربوونی سەروەری نەتەوەیی* بۆ باشووری کوردستان نابێت هەر وا بە ئاسانی بوار بدرێت کە ئەمریکا لە باشووری کوردستان بنکەی سەربازی دابنێ. ئەمریکاش پێویستە ئەوە بزانێ کە لە چوارچێوەی ئەو تەرتیباتە دەستوری و سیاسیەی عیراق لایەنی کوردی *بۆی نیە* پەیمانی ستراتیژی مۆربکات و داوای هێزی بیانی بکات: کاتی ئەوە هاتووە و زۆریش درەنگە، ئەگەر هاوپەیمانیەک هەیە لەنێوان کورد و ئەمریکا، ئەوا پێویستە ئەو هاوپەیمانیە پێناسەبکرێ و ناوەڕۆکی بدرێتێ و چوارچیوەی بۆ داڕێژرێ. کەمتر لەمە مانای وایە کورد باجی شتێک دەدات کە لەڕاستیدا ئەسلەن بە دەستی نەکەوتووە.

8) ئەوەی کە تا ئێستا وەکو کێماسیەکی جددی لە سیاسەتە کوردیەکان لە باشووری کوردستان تێبینیمکردوە ئەوەیە کە لایەنی کوردی پلان و پرۆژەی سیاسی ئەلتەرنەتیڤی نیە بۆ حالەتی بنبەست و پاشەکشەی جددی لە پرۆسە سیاسیەکاندا. بەم مانایەش هەر ئێستا (لەڕووی سیاسی و نەفسی و ئابووری و دیپلۆماسیەوە) کورد ئامادەنیە (ڕاستترە بلێین ئامادەنەکراوە) بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی حالەتی یەکجارەکی بنبەست و پاشەکشێ. ئەمە گرفت و کێماسیەکی چارەنووسسازەو هەر ڕۆژێکیش دواکەوتن لە چارەسەرکردنی دەکرێ قەوارە و مەودای کارەساتی داهاتوو قولتر و مەزنتر بکات. لەم بارەیەوە دەکرێ تاوتوێکردنی ئەلتەرنەتیڤی 3 و 4 لە سەرەوە (زیاتر ناسراو بە نەموزەجی کۆریایی باشوور) و پێویستی ئەمریکا بە سەرلەنوێ ڕێکخستنەوەی هێزەکانی هەندێ بەرچاوڕوونی بدات لە باسکردنی ئەلتەرنەتیڤ.

9) هەر لە بارەی ئەلتەرنەتیڤەکان، پێویستە ئەوە بزانرێ کە کێشەی هەرە گەورە لە عیراقی پێش و دوای سەدام کێشەی دەسەلات بووە، وە ئەمڕو بە شێوەیەکی خوێناوی بەردەوامە. عەرەبی سوننە لە ماوەی 83 سالدا (1920–2003)، کەم یا زۆر، تەواوی دەسەلاتی سیاسیان بەدەستەوە بوو وە ئەوڕۆ کێشەی ئەو کەمایەتیە ئەوە نیە کە بەشی خۆی (نزیکەی 20% لە دەسەلاتی سیاسی) پێڕەوا نەبینراوە، بەلکو ئەوەیە کە ئێستاش سوننەی عەرەب چاوی لە 100 %ی دەسەلاتە. نەک هەر ئەوە بەلکو لایەنی سوننە خۆی بە خاوەنی ڕاستەقینەی عیراق دەزانێ و هەر بۆ ئەویش ڕەوایە کە پێناسەی دەولەتی عیراق بکاو دەستنیشانی بەژەوەندیە نیشتیمانیەکانی بکاو قولایی ستراتیژی ئەم ولاتەش دیاریبکات. لەو گۆشەبینینەوە هەموو ئەو

هەولآنەی کە تا ئێستا دراون بۆ فەراهەمکردنی هاوکێشەیەکی سیاسی کە هەموو لایەک پێی ڕازیبن بە تەواوەتی سەرکەوتوو نەبوونە، نەک هەر ئەوە بەڵکو ئەورۆ عیراق لە هەممو ڕۆژێک لە هەڵدێری یەکجارەکی شەڕی ناوخۆیی نزیکترە. ئەورۆ جیاکردنەوەی سێ پارچەی عیراق لەیەکتر نەک هەر بە توندی هاتۆتە پێشەوە، بەڵکو خەریکە وەک تاکە ئەلتەرنەتیڤێکیش دەمێنێتەوە بەدەست عیراقیەکان و جیهان: تەنها ئەو ئەلتەرنەتیڤەیە کە بە شێوەیەکی ڕاستەقینە و یەکسان مەسەلەی دەسەلآت یەکلاییدەکاتەوە. لە چارەسەرێکی ئەوهادا هەر یەک لە عەرەبی سوننە و شیعە و خەڵکی کوردستان 100%ی دەسەلآت بەسەر خاک و سامان و سەروەری خۆیاندا بەدەستدەهێنن. لە باسکردنی ئەم شێوە بۆچوونە نابێ ئەمریکاو جیهان دوابکەون، بە هەر حاڵ ئەگەر ئەوانیش دوابکەون نابێ کورد لەوە دوابکەوێ. پێویستناکات عیراقیش بە ئەزموونی یوگسلاڤیا لە کۆمەلکوژی و تراژیدیا مرۆییەکان تێپەڕببێت بۆ ئەوەی ئەو کاتە، کە درەنگە، جیهان و ئەمریکا و کورد وشیار ببنەوە.

10) ئەمڕۆ لە هەموو کاتێک زێتر پێداویستی لە یەکترگەیشتنێکی کوردی/تورکی/ئەمریکی خۆی سەپاندوە. ئەو لەیەکترگەیشتنەش نابێ تەنها وەکو هەنگاوێکی سەرپێیی تەماشا بکرێ بەڵکو دەبێ زۆریش ستراتیژی بێ. ڕاستە فەراهەمکردنی لەیەکترگەیشتن و لێکنزیکبوونەوەیەکی ئەوها هەرنەبێ تا ئەو جێگەیەی پەیوەندی بە دیالۆگی کوردستانی/تورکیەوە هەبێ کارێکی ئاسان نیە، بەلآم پێشوەچوونێکی ئەوها زەرورەتێکی ستراتیژیە بۆ کورد. هەرچەندە لەم بارەیەوە هەندێ پێشووەچوون هەن بەلآم ڕەهەندی تورکیایی لە کێشەکانی ئەمڕۆ و دواڕۆژی کوردستان ئەوەندە گرنگن کە ئەوە دەهێنێ لایەنی کوردی کات و وزەی سیاسی و دیپلۆماسی زۆرتری بۆ تەرخان بکات. لەم بارەیەشەوە ئەرکێکیش دەکەوێتە سەر شانی بزاڤی رزگاریخوازی باکووری کوردستان.

———————————————————————

لوند، 2006/12/16

هەر بیرو بۆچوونێک، لە ڕێگەی ئیمایلی خوارەوە، دەربارەی ئەم ووتار و پرسە پەیوەندیدارەکان بە ڕێزەوە پێشوازیلێدەکرێ. تکایە ئەو کەس و لایەنانەی دەخوازن ئەم وتارە بلآوکەنەوە لەسەر هامان ئیمایل پەیوەندی بە نووسەرەوە بکەن بەر لە بلآوکردنەوەی:

burhanyassin@hotmail.com

---

* لەم وتارەدا وشەی دیمۆکراسی وەک ناو، وە دیمۆکراتی وەک ئاوەڵناو بەکارهاتوون.

** خوارکردنەوە و هێڵبەژێرداهێنان لە وتارەدا بە مانای جختکردنەوە هاتوون.

پەراوێزەکان

1) بڕوانە د. بورهان یاسین، "لە ریفراندەمدا کوردستانێکی سەربەخۆ"، گۆڤاری *گزنگ*، ژمارە 38.

هەروەها بڕوانە فەسلی یەکەم لە کتێبی:

Majid Khadduri, *The Gulf War: The Origins and implications of the Iraq-Iran Conflict,* (New York & Oxford: Oxford University Press, 1988).

2) بڕوانە:

http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/r/donald_h_rumsfeld/index.html?inline=nyt-per>Donald

3) دەقی نامەکان بۆ ماوەیەکی زۆر لە سەر ماڵپەڕی کوردیش میدیا بەرچاودەکەوتن دواتریش لە گۆڤاری *مەتین*، ژمارە 145 ، ئوگوستی 2006، وەکو دوو بەڵگەنامە بڵاوبوونوتەوە.

4) بۆ بۆچوونێکی لەم شێوەیە بڕوانە "گفوگۆیەک لەگەڵ د. بورهان یاسین: چەند تێزێک دەربارەی کوردو پرۆسەی سیاسی لە عێراقدا"، لە *کوردستانی نوێ*، 2005/8/23، ل. 9.

5) گفتوگۆ لەگەڵ د. بورهان یاسین، سازدانی توانا ئەحمەد و جەمال حوسێن، *کوردستانی نوێ*، 2003/12/16، ل. 7؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ د. بورهان یاسین، سازدانی مەجید ساڵح: "پرۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی مەزان"، بەشی 1، *کوردستانی نوێ*، 2004/5/19، ل. 8.

6) بڕوانە ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن:

James A. Baker, III & Lee H. Hamilton, (Co-Chairs) *The Iraq Study Group Report*, (New York: Vintag Books, 2006), p. ix.

7) بۆ باسێکی گرنگ لەم بارەیەوە بڕوانە کتێبەکەی پۆل برێمەر:

Paul Bremer III, with Malcolm McConnell, *My Year in Iraq: the struggle to build a future of hope*, New York: Simon & Schuster, cop. 2006).

8) لە ڕاپۆرتی (بیکەر-هاملتن)دا کۆمەڵێ پێشنیار (بە تایبەتی ڕاسپاردەکانی 1 تا 19)، دەربارەی بە سیاسیکردن و دیپلۆماسیکردنی کێشەیی عیراق لە ڕووی ئیقلیمی و جیهانیەوە، کراون بە تایبەتی دیالۆگ لەگەڵ ئێران و سوریا.

9) بەعیراقیکردن بە مانای ئامادەکردنی عیراقیەکانە، بە تایبەتی هێزی سەربازی و پۆلیس و ئاسایش، بۆ ئەوەی بتوانن لەسەر پێی خۆیان ڕاوەستن و کاروباری خۆیان بەڕێوەبەرن هەروەها یارمەتیدانیانە بۆ بەهێزکردنی دامەزراوەکانی دەوڵەت، وەک وەزارەتە گرنگەکان بە تایبەتی بەرگری و ناوەخۆ، لەسەر بنچینەیەکی مۆدێرن.

10) ریچارد هولبروک شالیاری پێشووی ئەمریکا بوو لە نەتەوە یەکگرتووەکان؛ دەربارەی بۆچوونەکانی بڕوانە:

Paul Taylor, "Former U.S. aides suggest NATO troops in N. [Northern] Iraq" *Reuters*, Tuesday, 21 Nov. 2006.

11) مەبەست لە "تەکاملی ستراتیژی" ئەوەیە کە دوو توخم، دوو ناوچە یا دوو وڵات لە ڕووی گرنگی ستراتیژیەوە یەکتر تەواو بکەن وە لە وەدەستهاتنی هاوئاهەنگی و گونجان لە نێوان ئەو دوو توخمە یە ناوچەیە یا وڵاتە ئو تەکامولە بەدەستدێت. لەبەر ئەوە خراوەتە ناو ئاماژەی وەرگرتن (ئیقتباس) چونکە بۆ یەکەم جارە بەکاری دەهێنم وە پێشتراست نیم کە بەر لە من کاسێکی باکاریهێنابێ.

12) بۆ بۆچوونێکی لەم شێوەیەی نووسەر لە زۆر جێگا بە نووسین و گفتوگۆ بڵاوبوونەتەوە، بۆ نموونە، بڕوانە گۆڤاری *مەتین*، هژمارا 145، ئوگوستی 2006، وە هەروەها "چاوپێکەوتنێکی بڵاونەکراوەی د. بورهان یاسین لە گەڵ گۆڤاری لڤیندا":

www.dengekan.com, jmare 235, 9 dec.2006.

13) لەوانەیە لە باشترین حەڵەتدا وەختێکی کەم مابێ بۆ ئەوەی بە پشتراستی ئەو دەرئانجامە بەم شێوەیە دەربڕین. بە هەر حاڵ، نووسەری ئەم وتارە لەو دوو نامەیەی کە لە پاراوێزی 3 سەرەوە ئاماژەیان پێکراوە بە ڕاشکاوی سەرکردایەتی هەردوو هێزی سەرەکی (پارتی و یکیێتی) ئاگادارکردۆتەوە لە ترسی ئەوەی کە ئەگەر عیراق لە سەر هەمان پرۆژەی بریتانی بینابکرێتەوە ئەوا مەترسی جدی هەیە نە عیراقی دیموکراتی بەدست بێت وە کوردستانیش لەدەست بچێت وە بەم مانەش لە نامەی دووهەمدا (بە بەرواری 2003/4/11) ئەوها دەنووسێ: "ئەگەر کورد ڕابکێشرێتە ناو گەمەیەکی ئەوها خەتەری هەیە کوردستانیش لەدەستبدا وە عیراقیش بەدەستنەهێنێ."

14) بۆ دەقی ڕاگەیاندنەکە بڕوانە، بۆ نمونە، *دەنگی سەربەخۆ*:

www.kurdistanan.net, 8-12-2006

15) سەرچاوەی پێشوو.

16) سەرچاوەی پێشوو.

17) مەبەست لە بەنەتەوەییکردن ئەوەیە کە کێشەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەو بارەوە وەکو کێشەو سیاسەتی تاکە حیزبێک مامەڵەی لە تەکدا نەکرێ بەڵکو وەکو کێشەی هەموو ئەمریکیەکان وە دەوڵەتی ئەمریکا ببینرێ.

18) لە ناو کرۆکی گوتار و دیپلۆماسی ئۆتۆنۆمیزمدا ئەم دژایەتیە، کە زۆر جاریش چارەنووسسازە، ئامادەیی هەبووە و هەیە یەکێ لەو دژایەتیانەی کە بەتوندی و زەقی لە نێوان بەنێونەتەوەییبوون و بە عیراقیکردنی کێشەی کورد لە باشووری کوردستان خۆی نواند لە ساڵی 1991دا بوو: لە لایەکەوە بە توندی بە نێونەتەوەییبوون لەڕێگەی بڕیاری 688ی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان وە لە لایەکی ترەوە بەناوخۆییبوونێکی ئێکجار نێگەتیڤانە لە ڕێگەی گفتوگۆکردن لەگەڵ دیکتاتۆر.